

Alp Arslan'ın Şehzadelik Dönemi ve Doğum Tarihi Meselesi Alp Arslan's Princedom Period and the Question of His Birthdate

Bilal KOÇ¹

Tunahan ŞAHİN²

Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Tunahan ŞAHİN

¹Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye

²Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye

B. K. ORCID: [0000-0002-2489-6580](https://orcid.org/0000-0002-2489-6580)

e-mail: bilal.koc@hbv.edu.tr

T. Ş. ORCID: [0009-0000-1826-1178](https://orcid.org/0009-0000-1826-1178)

e-mail: tunahansahin1071@gmail.com

Başvuru/Submitted: 30.04.2024

Kabul/Accepted: 01.11.2024

Atf: Koç, Bilal; Şahin, Tunahan, "Alp Arslan'ın Şehzadelik Dönemi ve Doğum Tarihi Meselesi", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 7/2 (Aralık 2024): 511-531.

Citation: Koç, Bilal; Şahin, Tunahan, "Alp Arslan's Princedom Period and the Question of His Birthdate", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 7/2 (December 2024): 511-531.

Lisans/License:

Öz- Alp Arslan, Horasan Hâkimi Çağrı Bey'in oğlu ve Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in yeğenidir. Kaynaklarda doğum için H. 420/1029, 421/1030, 424/1032-1033 ve 431/1039 gibi farklı tarihler verilmektedir. Ancak yapılan incelemede bu tarihler arasından 421/1030 tarihinin çok daha güvenilir olduğu anlaşılmaktadır. Dandanakan Savaşı'ndan sonra Selçuklu hanedan üyelerinin bir araya geldiği Merv Kurultayı'nda, Tuğrul Bey'in hizmetine girmiş ve yaklaşık üç sene yanında kalarak oldukça ciddi idari tecrübeler edinmiştir. Çağrı Bey'in 435/1043 tarihinde ciddi bir şekilde hastalanması üzerine ise Horasan'a geri dönmüştür. Aynı tarihte Gazneliler Horasan'a saldırınca, onları mağlup ederek ilk askeri başarısını elde etmiştir. Elde ettiği bu başarı üzerine Çağrı Bey tarafından Büyük Selçuklu Devleti'nin doğu sınırının koruyucusu ilan edilmiştir. Tuğrul Bey'in 442/1050 tarihinde İsfahan'ı kuşatması üzerine, Fars bölgesindeki zengin şehirlerden Fesâ'yı ele geçirip, oldukça yüksek miktarda ganimet elde etmiş ve tekrardan Horasan'a dönmüştür. Karahanlılar ve Gaznelilerle oldukça fazla mücadeleye girmiş ve ciddi başarılar elde etmiştir. İbrahim Yınal'ın 450/1058 yılında isyan edip, Tuğrul Beyi müşkül bir durumda bırakmasıyla, amcasına yardım ederek ve isyanın bastırılmasında önemli bir etken olmuştur. Çağrı Bey'in 451/1059 yılında hayatını kaybetmesiyle veliahdı olarak onun yerine Horasan meliki olmuştur. Çalışmada Alp Arslan'ın şahsiyetinin daha iyi anlaşılabilmesi hedeflenmiştir. Bu suretle Alp Arslan'ın doğum tarihinden başlayarak Horasan meliki olduğu 451/1059 yılına kadarki şehzadelik dönemi ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler- Alp Arslan, Çağrı Bey, Tuğrul Bey, Selçuklular, Gazneliler.

Abstract – Alp Arslan was the son of Chaghri Beg, the ruler of Khorasan, and the nephew of Tughril Beg, the Great Seljuk Sultan. Sources give different dates for his birth, such as 420/1029, 421/1030, 424/1032-1033 and 431/1039 AH. However, the date 1030 is considered much more reliable among these estimates. Following the Battle of Dandanaqan, he joined Tughril Beg's service during the Merv Kurultai, a gathering of Seljuk dynasty members. He remained under his patronage for approximately three years, acquiring significant administrative expertise. When Chaghri Beg became seriously ill in 435/1043, Alp Arslan returned to Khorasan. Around the same time, when the Ghaznavids attacked Khorasan, he defeated them and achieved his first military success. Following this victory, he was appointed as the protector of the eastern border of the Great Seljuk Empire by Chaghri Beg. When Tughril Beg besieged Isfahan in 442/1050, Alp Arslan captured Fesa, a wealthy city in the Fars region, secured substantial spoils, and returned to Khorasan. He engaged in conflicts with the Qarakhanids and Ghaznavids, achieving significant victories. When Ibrahim Yinal rebelled in 450/1058 and left Tughril Beg in a difficult situation, he helped his uncle and was an crucial role in suppressing the rebellion. When Chaghri Beg died in 451/1059, he succeeded him as the heir apparent and became the ruler of Khorasan. This study aims to better understand the personality of Alp Arslan. Thus, starting from the date of Alp Arslan's birth until 451/1059, when he became the ruler of Khorasan, the period of his princedom is analyzed.

Keywords- Alp Arslan, Chaghri Beg, Tughril Beg, Seljuks, Ghaznavids.

Yayın Tarihi	26 Aralık 2024
Hakem Sayısı	Ön İnceleme: İki İç Hakem (Editör-Yayın Kurulu Üyesi) İçerik İncelemesi: Üç Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Taraflı Kör Hakemlik
Benzerlik Taraması	Yapıldı-İntihal.Net
Etik Bildirim	ortacagarastirmalaridergisi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır. https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr
Date of Publication	26 December 2024
Reviewers	Single Anonymized - Two Internal (Editor board member) Double Anonymized - Three External
Review Reports	Double-blind
Plagiarism Checks	Yes – İntihal.Net
Complaints	ortacagarastirmalaridergisi@gmail.com
Conflicts of Interest	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest.
Grant Support	No funds, grants, or other support was received.
Copyright & License	Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0. https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr

EXTENDED ABSTRACT

Alp Arslan was the son of Chaghri Beg, the ruler of Khorasan, and the nephew of Tughril Beg, the Great Seljuk Sultan. When Tughril Beg passed away in 455/1063, Alp Arslan ascended to the throne of the Great Seljuks after competing with Qutalmish, Qavurt, and Suleiman. Upon ascending the throne, he solidified his position in Turkish history, particularly through his victories against the Byzantine Empire. This study aims to better understand the personality of Alp Arslan. This study examines Alp Arslan's life starting from his princedom until 451/1059, when he became the ruler of Khorasan.

Sources give Alp Arslan's birth dates as 420/1029, 421/1030, 424/1032-1033 and 431/1039 AH. The date 431/1039 seems to result from a typographical error in recording 421/1030. The date 420/1029, although more commonly cited by contemporary historians, is recorded as an alternative narrative and is not very reliable from a historical point of view. The date 424/1032-1033, while cited by many sources, does not align chronologically with other historical accounts of Alp Arslan. Thus, the date 1030 appears to be more historically reliable than 1029 and is consistent with other historical narratives of Alp Arslan.

Alp Arslan was raised under the guidance of his father, Chaghri Beg. Even as a child, he demonstrated remarkable potential, indicating his future capability as a statesman. At the Merv Kurultai, convened after the Battle of Dandanaqan in 431/1040, he joined Tughril Beg's service at the age of 10. During this period, he attained a position of influence where his opinions were considered in critical and

complex state matters. He remained in Tughril Beg's service for approximately three years, during which he gained substantial administrative experience. When Chaghri Beg became seriously ill in 435/1043, Alp Arslan returned to Khorasan and was designated as the heir to his father's position. Upon learning of Chaghri Beg's illness, the Ghaznavid Sultan Mawdud sent an army to Khorasan to exploit the situation. Demonstrating his great trust in his son, Chaghri Beg took a significant risk by appointing Alp Arslan as the army commander and sending him against the Ghaznavids. At the age of 13, Alp Arslan justified his father's trust by decisively defeating the Ghaznavid army. As a recognition of his remarkable success, Chaghri Beg appointed Alp Arslan as the guardian of the eastern frontier of the Great Seljuk Empire.

In this position, Alp Arslan first defeated the Qarakhanid ruler, who was cooperating with the Ghaznavids, in 441-442/1049-1050 and succeeded in defending his lands. During the same period, as Tughril Beg besieged Isfahan and launched raids in the cities of the Fars region, Alp Arslan seized the undefended city of Fesa and returned with substantial spoils. Through this act, Alp Arslan demonstrated his awareness of internal state dynamics and his ambition for greater achievements. Subsequently, Alp Arslan and Chaghri Beg attempted to exploit the Ghaznavids' instability, but he suffered a defeat against an amir named Tughril, who was already serving the Seljuks. This marked the first recorded defeat in Alp Arslan's life, resulting in a minor loss of prestige. Nevertheless, he quickly regained his lost prestige by personally defeating the Ghaznavid Sultan Farrukh-Zad. When Ibrahim Yinal rebelled in 450/1058 putting Tughril Beg in a precarious situation, Alp Arslan promptly came to his uncle's aid and played a pivotal role in suppressing the rebellion. Additionally, this action ensured that the Great Seljuk throne remained under the lineage of Mikail's sons, including Alp Arslan himself. Following the rebellion's suppression and the death of Chaghri Beg, Alp Arslan assumed the rulership of Khorasan, thereby attaining the second most prominent position in the Great Seljuk Empire.

GİRİŞ

Selçuk Bey'in H. 375/985-986 tarihinde¹ mahiyetiyle birlikte Oğuz Yabgusunun yanından ayrılarak Cend'e göçmesiyle birlikte başlayan Selçukluların kuruluş serüveni, ancak Tuğrul ve Çağrı Bey'in liderliğinde Selçukluların Horasan bölgesine göç etmesi (426/1035) neticesinde sonuçlanabilmiştir. Bu göçle birlikte Gaznelilerle çeşitli mücadelelere giren Selçuklular, Dandanakan Savaşı'nın (431/1040) akabinde Büyük Selçuklu Devleti'ni kurmuşlardır. Eski Türk devletlerinde olduğu gibi çift hükümdarlık sisteminin teşekkül ettiği Büyük Selçuklu Devleti'nde, batıda asıl hükümdar olarak Tuğrul Bey, doğuda ise Tuğrul Bey'e bağlı bir şekilde Çağrı Bey bulunmaktaydı.² Bu suretle Tuğrul Bey batıda fetih hareketleri gerçekleştirirken, Çağrı Bey daha çok Gaznelilerle gerçekleştirmiş olduğu mücadeleler doğrultusunda devletin doğu sınırını korumakla meşgul olmuştur.³ Tuğrul Bey hiç çocuğu bulunmamasından dolayı vefatına yakın sürelerde Çağrı Bey'in küçük oğullarından Süleyman'ı veliht ilan etmeye karar vermiştir. Ancak bu dönemde Kutalmış, Kavurd ve Alp Arslan gibi güçlü taht adaylarının bulunması, onun bu isteğinin gerçekleşmesine engel olmuştur. Nitekim Tuğrul Bey'in 455/1063 yılında hayatını kaybetmesiyle birlikte Vezir Amîd'ül-mülk Kündürî Süleyman'ı tahta çıkartsa da Büyük Selçuklu Devleti'nde bir iktidar mücadelesi baş göstermiştir.

Bu iktidar mücadelesinde ilk olarak bazı Selçuklu kumandanları Süleyman'ın tahta çıkmasına karşı çıkmışlar ve Alp Arslan'a biat etmişlerdir. Diğer taraftan hâlihazırda bir isyan girişiminde bulunan Kutalmış, Türkmenlerin desteğini alarak 50.000 kişilik bir ordu toplamış ve akabinde Tuğrul Bey'in ordusunda bulunan bazı kumandanları kendi tarafına çekmiştir. Bunun üzerine Vezir Kündürî, Kutalmış'ın Büyük Selçuklu Devleti ve kendi adına büyük bir tehlike arz ettiğine kanaat getirerek, Alp Arslan'ı desteklemeye karar vermiş ve onun adına hutbe okutmuştur. Akabinde Kutalmış'ın Vezir Kündürî'nin üzerine yürümesi ve Alp Arslan'ın da Vezir Kündürî'ye yardıma gelmesi neticesinde, Kutalmış mağlup olmuş ve hayatını kaybetmiştir. Bu süreçte tahtın diğer adaylarından olan Kavurd ise İsfahana'a hareket etmiş, ancak yaşanan olayların üzerine Kirman'a dönerek kardeşi Alp Arslan'ın adına hutbe okutmaya karar vermiştir.⁴

Alp Arslan giriştiği bu taht mücadelesini kazandıktan sonra, Büyük Selçuklu Devleti'nin çift hükümdarlık sistemine son vererek, devletin doğu ve batı siyasetini birleştirmiş ve tek elden yönetilmesini sağlamıştır.⁵ Bizans İmparatorluğu'nun doğudaki en müstahkem yerleşkesi olan Anı'yı fethetmiş (456/1064), İmparator Romanos Diogenes'e karşı sayıca oldukça dezavantajlı olmasına rağmen, Malazgirt Savaşı'nı kazanarak (463/1071) Anadolu'nun daimî bir Türk yurdu olmasına ön ayak olmuştur.⁶ Bu suretle dokuz yıl gibi kısa sayılabilecek bir süre tahtta kalmasına rağmen, gerçekleştirmiş olduğu büyük başarılar neticesinde Türk tarihinde oldukça müstesna bir yere sahip olmayı başarmıştır.

Tarihte Alp Arslan'ın göstermiş olduğu başarılarla benzer muvaffakiyetler göstermiş bazı şahsiyetlerin hayatı incelendiğinde, arkalarında daha önceden edinmiş oldukları ciddi tecrübeler bulunduğu görülmektedir. Ayrıca doğrudan devletin başında bulunan bu kişilerin şehzadelik veya gençlik dönemlerinde yaşadıkları iyi veya kötü deneyimler, onların karakterlerinin şekillenerek daha sonraki aldıkları kararlara sirayet eden ciddi etkiler de yaratabilmektedir. Örneğin Türk tarihi açısından oldukça önemli şahsiyetlerden biri olan Fatih Sultan Mehmet'in gençlik dönemi incelendiğinde, babası II. Murad'ın inzivaya çekilmesi nedeniyle tahta çıktığı ve iki sene süren saltanatı boyunca devletin büyük bir buhrana sürüklenmesi sebebiyle, tekrardan tahttan indirildiği görülmektedir. Fatih'in yaşadığı

¹ Selçuk Bey'in Cend'e göçüş tarihinde kaynaklar ve araştırmacılar arasında itilaf bulunmaktadır. Kaynakların farklı tarihler zikretmesi, Selçuk Bey'in genç yaşta Cend'e göç etmesi, ancak doğum tarihi üzerinde bazı soru işaretlerinin bulunması gibi nedenlerden dolayı 930-935, 960 gibi tarihler de zikredilmektedir. Bk. Sefer Solmaz, "Selçuklu Tarihinin Kronoloji Problemlerine Bir Örnek: Selçuk Bey'in Cend'e Göç Tarihi Meselesi", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmaları Dergisi*, S. 22 (Ekim 2019): 354-357.

² Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, I (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2021), 364-366.

³ Cihan Piyadeoğlu, *Çağrı Bey Selçuklular'ın Kuruluş Hikâyesi* (İstanbul: Kronik Kitap, 2020), 127-128.

⁴ Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, III, 8-11, 44-46; Cihan Piyadeoğlu, *Sultan Alp Arslan Fethin Babası* (İstanbul: Kronik Kitap, 2022), 54-64; Osman Turan, *Selçuklular Târîhi ve Türk-İslâm Medeniyeti* (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2009), 147-150; İbrahim Kafesoğlu, "Alparslan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 2, TDV Yayınları, İstanbul 1989, 526-527.

⁵ Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, III, 10-11, 14.

⁶ Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, III, 14-19, 25-40; Piyadeoğlu, *Sultan Alp Arslan Fethin Babası*, 80-93, 175-208; Turan, *Selçuklular Târîhi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, 154-156, 176-189; Kafesoğlu, "Alparslan", *DİA*, II, 527-529.

bu tecrübeler onun karakterini oldukça etkilemiş ve dolayısıyla ilerideki aldığı kararlara doğrudan sirayet etmiştir.⁷ Bu açıdan bakıldığında tarihi şahsiyetlerin gençlik veya şehzadelik dönemlerinin daha sonraki yaşantıları için oldukça büyük önem arz ettiği anlaşılmaktadır. Buradan hareketle, Pasinler gibi önemli muharebelerde bizzat imzası bulunan Arslan Yabgu'nun oğlu Kutalmış ve Kirman Hâkimi Kavurd arasından Büyük Selçuklu tahtına çıkarak, Anadolu'nun daimî bir Türk yurdu olmasına ön ayak olan Alp Arslan'ın, tarihi şahsiyeti açısından şehzadelik döneminin oldukça büyük önem arz ettiğini varsaymak mümkündür.

Bu çalışmada, Büyük Selçuklu Devleti'nin ikinci hükümdarı Alp Arslan'ın şahsiyetinin daha iyi anlaşılabilmesi hedeflenmiştir. Bu suretle Alp Arslan'ın doğum tarihi üzerine çıkan ihtilaftan başlayarak, Horasan meliki olduğu 451/1059 yılına kadarki zamanı kapsayan şehzadelik dönemi, başta ana kaynaklar ve araştırmalar ışığında ele alınmıştır. Malazgirt Savaşı üzerine oldukça fazla araştırma yapılmasına rağmen Alp Arslan'ın şahsına dair araştırmaların yeterli sayıda olmaması nedeniyle, bu çalışmanın bilim dünyasına önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

1. Alp Arslan'ın Doğum Tarihi Meselesi

Kaynaklarda Alp Arslan'ın 420/1029, 421/1030, 424/1032-1033 ve 431/1039 yılında doğduğuna dair farklı tarihler verilmektedir. Zahîru'd-Dîn Nîşâbüri Alp Arslan'ın 421 Muharrem'inin ikinci cuma gecesi, yani 2 Muharrem 421/10 Ocak 1030 tarihinde doğduğunu ve ömrünün de hicri takvime göre 34 yıl sürdüğünü kaydetmiştir.⁸ Diğer muahhar kaynakların müellifleri olan el-Hüseynî el-Yezdî, Mîrhând, Hândmîr ve Hasan-ı Yezdî de Alp Arslan'ın doğum tarihini 421/1030 olarak kaydetmişlerdir.⁹ Ancak burada Zahîru'd-Dîn Nîşâbüri'nin Alp Arslan'ın ömrünün süresiyle ilgili bir hata yaptığı barizdir. Zira Nîşâbüri'nin ve diğer bütün kaynakların da ittifâken kaydettikleri Alp Arslan'ın ölüm tarihi olan 465/1072 yılıyla, Nîşâbüri'nin kaydettiği Alp Arslan'ın hicri takvime göre ömrünün 34 yıl sürdüğü bilgisi birbiriyle çelişmektedir.¹⁰ Eğer Alp Arslan 421/1030 tarihinde doğduysa, ölüm tarihine göre ömrünün hicri takvime göre 44 yıl olması icap etmektedir. Buradan anlaşıldığı üzere, Nîşâbüri büyük bir ihtimalle bir yazım hatası yaparak, Alp Arslan'ın öldüğündeki yaşını hicri takvime göre 44 yerine 34 olarak kaydetmiştir. Ancak bu basit yazım hatası Nîşâbüri'den sonraki kaynaklarda daha da büyük bir karmaşaya sebebiyet vermiştir.

Râvendî'nin Alp Arslan'ın doğum tarihiyle ilgili bilgi verirken, Nîşâbüri'nin kaydettiği bilgileri baz aldığı anlaşılmaktadır. Ancak Râvendî, verilen bilgilerde bir tutarsızlık olduğunun farkına varmış

⁷ Halil İnalçık, "Mehmed II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 28, TDV Yayınları, Ankara 2003, 395-396. Bu şahsiyetlere Fatih Sultan Mehmet dışında örnek vermemiz gerekirse, başta Moğol İmparatorluğu'nun kurucusu Cengiz Han'ı zikretmemiz gerekir. Zira Cengiz Han, daha 13 yaşındayken Babası Yesügay Bahadır'ın ölümü üzerine kendi kabileleri tarafından terkedilerek yalnız bırakılmış ve bu suretle ailesiyle birlikte çeşitli baskılara maruz kalmıştır. Yirmi yedi yıl boyunca geçimini balıkçılık ve avcılıkla sağlamış, akabinde bu süreçte çeşitli kabilelerle girmiş olduğu mücadeleler doğrultusunda siyasi, idari ve askeri tecrübeler kazanmıştır. Mustafa Kafalı, "Cengiz Han", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 7, TDV Yayınları, İstanbul 1993, 367-368. Selçuklu tarihinden bir örnek vermemiz gerekirse, bu tarife başta Alp Arslan'ın dışında babası Çağrı Bey de oldukça uyacaktır. Zira Dandanakan gibi savaşlarda büyük askeri başarılar gösteren Çağrı Bey'in gençlik dönemine baktığımızda, daha yirmi yaşında bile değilken kardeşi Tuğrul Bey'in Buğra Han tarafından esir alınmasıyla, Karahanlılarla savaşmak zorunda kaldığı ve bu suretle ilk askeri başarısını elde ettiği karşımıza çıkmaktadır. Bu ciddi tecrübenin akabinde ise Çağrı Bey, devletlerarası mücadelelerde baskı altında kaldıkları için, yeni yurt arayışına girmiş ve meşhur Anadolu seferini gerçekleştirmiştir. Piyadeoğlu, *Çağrı Bey Selçuklular'ın Kuruluş Hikâyesi*, 23-24.

⁸ Zahîru'd-Dîn Nîşâbüri, *Selçuknâme*, terc. Ayşe Gül Fidan (İstanbul: Kopernik Kitap, 2018), 91.

⁹ Mehmet Çalışkan, "El-Hüseynî el-Yezdî'nin el-Urâza fi'l-Hikâyeti's-Selçûkiyye adlı Farsça Eserinin Türkçe Tercümesi," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Marmara Üniversitesi, 2019), 62; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ (Tabaka-i Selçûkiyye)*, terc. Erkan Göksu (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015), 114; Ahu Deniz, "Habîbü's-Siyer Adlı Eserin Selçuklular ile İlgili Kısmının Çeviri ve Değerlendirilmesi," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Ankara Üniversitesi, 2016), 144; Bülent Özkuzugüdenli, "Hasan-ı Yezdî'nin Câmî'u't-Tevârih-i Hasenî İsimli Eserinin Selçuklular Kısmı," Yayınlanmamış Doktora Tezi., (Marmara Üniversitesi, 2014), 89.

¹⁰ Nîşâbüri, *Selçuknâme*, 90-91; Mehmet Çalışkan, "el-Urâza fi'l-Hikâyeti's-Selçûkiyye." 62; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ (Tabaka-i Selçûkiyye)*, 114; Ahu Deniz, "Habîbü's-Siyer." 54; Bülent Özkuzugüdenli, "Hasan-ı Yezdî'nin Câmî'u't-Tevârih-i Hasenî İsimli Eseri." 88-89; İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih: İslam Tarihi*, X, çev. Abdülkerim Özyayın (İstanbul: Bahar Yayınları, 1991), 79; el-Bündârî, *Zubdetü'n-nusra ve Nuhbetü'l-usra: Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, çev. Kıvameddin Burslan (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1943), 44-47; İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-taleb fi târihi Haleb: Biyografilerle Selçuklular Tarihi*, çev. Ali Sevim (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1982), 23; el-Hüseynî, *Ahbâr üd-Devlet is-Selçûkiyye*, terc. Necati Lügal (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1943), 37-38; er-Râvendî, *Râhat-Üs-Sudûr ve Âyet-Üs-Sürûr*, çev. Ahmed Ateş (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020), 118-119; Reşidü'd-din Fazlullâh, *Câmî'u't-Tevârih Selçuklu Devleti*, çev. Erkan Göksu ve H. Hüseyin Güneş (İstanbul: Selenge Yayınları, 2010), 120-124.

olacak ki Nişâbü'rî'nin aktardığı Alp Arslan'ın ömrünün hicri takvime göre 34 yıl olduğu bilgisiyse, 465/1072 yılında öldüğü bilgisinden yola çıkmış ve onun 2 Muharrem 431/24 Eylül 1039 tarihinde doğduğu sonucuna vararak daha da büyük bir yanılığa düşmüştür.¹¹ *Cami'ü't-Tevârih*'in müellifi Reşidü'd-din Fazlullâh da Râvendî'nin verdiği bilgiyi kullanarak yapılan hatayı tekrarlamıştır.¹² Şebânkâreî ise Alp Arslan'ın 431/1039 tarihinde doğduğunu zikretmemiş, ancak Râvendî ve Nişâbü'rî gibi onun hicri takvime göre 34 yaşında öldüğünü zikretmiştir.¹³ Anlaşıldığı üzere çok büyük bir ihtimalle Nişâbü'rî'nin yapmış olduğu yazım yanlışından kaynaklanan bu hata, Râvendî'nin bir çelişki olduğunu fark etmesiyle daha da büyük bir yanlışla sebebiyet vermiştir. Böylece bazı kaynaklarda Alp Arslan'ın 431/1039 tarihinde doğduğuna ve hicri takvime göre 34 yaşında öldüğüne dair bazı bilgiler zikredilmeye başlanmıştır.

Bündârî, İbn Hallikân, İbnü'l-Adîm¹⁴ ve İbnü'l-Esîr ise Alp Arslan'ın 424/1032-1033 tarihinde doğduğunu kaydetmişlerdir. Ayrıca hicri takvime göre Alp Arslan'ın ömrünün, Bündârî 40 yıl, İbnü'l-Adîm 40 yıl 2 ay, İbnü'l-Esîr ise 40 yıl ve birkaç ay sürdüğünü zikretmiştir.¹⁵ El-Hüseynî, doğrudan bir tarih vermese de İbnü'l-Adîm gibi Alp Arslan'ın ömrünün hicri 40 yıl 2 ay sürdüğünü zikretmiştir.¹⁶ Buradan hareketle onun da 424/1032-1033 tarihini işaret ettiği anlaşılmaktadır.

İbnü'l-Esîr, zikrettiğimiz gibi Alp Arslan'ın doğum tarihini verirken 424/1032-1033 tarihini zikretmekle beraber, diğer kaynakların aksine başka bir rivayet olduğunu da aktarmaktadır. Selçuklu Devleti daha kurulmadan evvel Tuğrul ve Çağrı Bey, Alp Kara komutasındaki Ali Tigin'in gönderdiği ordu karşısında gafil avlanıp büyük bir yenilgi almış ve Yusuf Yınal'ın da dâhil olduğu pek çok kişiyi kaybetmiştir. Bu yenilginin akabinde ise Çağrı Bey'in bir oğlu dünyaya gelmiş ve Selçuklular bunu uğur kabul ederek, misilleme yapmaya karar vermişlerdir. Nitekim Selçuklular 421/1030 tarihinde Alp Kara üzerine saldırmış ve zafer elde etmişlerdir. İşte bu olayda İbnü'l-Esîr, Selçukluların Alp Kara karşısında büyük bir yenilgi aldıktan sonra, 1 Muharrem 420/20 Ocak 1029 tarihinde Alp Arslan'ın doğduğuna dair başka bir rivayet olduğunu da aktarmaktadır.¹⁷

MÜELLİF	ESER ADI	DOĞUM TARİHİ	YAŞ
Zahîru'd-Dîn Nişâbü'rî (D: ?/Ö: 1186?)	<i>Selçuknâme</i>	421/1030	34
el-Hüseynî (D: ?/Ö: 1194'den sonra)	<i>Ahbâr üd-Devlet is-Selçukiyye</i>	-	40
er-Râvendî (D: ?/Ö: 1207'den sonra)	<i>Râhat-Üs-Sudûr ve Âyet-Üs-Sürûr</i>	431/1039	34
İbnü'l-Esîr (D: 1160/Ö: 1233)	<i>el-Kâmil fi't-Tarih</i>	424/1032-1033, 420/1029	40
el-Bündârî (D: 1190/Ö: 1245)	<i>Zübdetü'n-Nusra ve Nuhbetü'l-Usra</i>	424/1032-1033	40
İbnü'l-Adîm (D: 1192/Ö: 1262)	<i>Bugyetü't-Taleb fi Tarihi Haleb</i>	424/1032-1033	40
İbn Hallikân (D: 1211/Ö: 1282)	<i>Vefeyâtü'l-a'yân</i>	424/1032-1033	40
Reşidü'd-din Fazlullâh (D: 1247?/Ö: 1318)	<i>Cami'ü't-Tevârih</i>	431/1039	34

¹¹ Râvendî, *Râhat-Üs-Sudûr ve Âyet-Üs-Sürûr*, 115.

¹² Reşidü'd-din, *Cami'ü't-Tevârih Selçuklu Devleti*, 124.

¹³ Şebânkâreî, *Mecma'u'l-Ensâb (Hânedanlar Târîhi)*, terc. Fahri Unan (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2021), 77.

¹⁴ İbnü'l-Adîm bu bilgiyi, XII. yüzyıl tarihçilerinden olan Ebû Galib b. el-Husayn'ın günümüzde kayıp olan Mustasarü't-Taberî adlı eserinden aktardığını kaydetmektedir. Bk. İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-taleb fi târihi Haleb: Biyografilerle Selçuklular Tarihi*, 23.

¹⁵ el-Bündârî, *Zübdetü'n-nusra ve Nuhbetü'l-'usra: Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, 47; Halil İbrahim Gök, "İbn Hallikân'da Selçuklu Biyografileri-II", *Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 16 (Aralık 2006): 54; İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-taleb fi târihi Haleb: Biyografilerle Selçuklular Tarihi*, 23; İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't-Tarih: İslam Tarihi*, X, 79.

¹⁶ el-Hüseynî, *Ahbâr üd-Devlet is-Selçukiyye*, 38.

¹⁷ İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't-Tarih: İslam Tarihi*, IX, 363-364; İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't-Tarih: İslam Tarihi*, X, 79.

el-Hüseynî el-Yezdî (D: 1281-1282/Ö: ?)	<i>el-Urâza fî'l-Hikâyeti's-Selcûkiyye</i>	421/1030	-
Şebânkâreî (D: 1298/Ö: 1358?)	<i>Mecma'u'l-ensâb</i>	-	34
Hasan-ı Yezdî (D: 1390-1391/Ö: ?)	<i>Câmi'u't-tevârih-i Haseni</i>	421/1030	34
Mîrhând (D: 1433-1434/Ö: 1498)	<i>Ravzatu's-Safâ</i>	421/1030	-
Hândmîr (D: 1474?/Ö: 1535-1536)	<i>Habîbü's-Siyer</i>	421/1030	-

Tabloda da görüldüğü üzere, aslında kaynaklarda Alp Arslan'ın doğum tarihiyle ilgili başlıca 421/1030 ve 424/1032-1033 tarihleri kaydedilmekte, sadece İbnü'l-Esîr tarafından 424/1032-1033 tarihinin yanı sıra 420/1029 tarihinin de kaydedildiği anlaşılmaktadır. Başta Râvendî'nin kaydettiği 431/1039 tarihi ise, zikrettiğimiz gibi Zahîru'd-Dîn Nişâbüri'nin yapmış olduğu yazım yanlışının doğru mütalaa edilememesinden kaynaklanmaktadır.

Günümüz tarihçilerinden Mehmet Altay Köymen, İbrahim Kafesoğlu, Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Süleyman Özbek, Erkan Göksu, Cihan Piyadeoğlu, Muharrem Kesik ve Mehmet Şimşir ise Alp Arslan'ın 420/1029 tarihinde doğduğunu kabul etmenin daha doğru olacağını düşünmüşler ve eserlerinde bu tarihi kullanmışlardır.¹⁸ Osman Turan ise 420/1029 tarihiyle beraber 421/1030 tarihini kullanmayı daha uygun görmüştür.¹⁹ Ramazan Şeşen ise bir araştırmasında 424/1032-1033 tarihini kullanmanın daha münasip olduğunu zikretmiştir. Zira Şeşen'e göre, Arapça kaynaklarda Alp Arslan'ın öldüğünde hicri takvime göre 40 yaşlarında olduğu ittifâken kabul edilmiştir. Alp Arslan'ın 420/1029 veya 421/1030 tarihlerinde doğduğunun söylenebilmesi için hiç olmazsa bir kaynaktan, Alp Arslan'ın hicri takvime göre 44 veya 45 yaşlarında öldüğünün kaydedilmiş olması gerektiğini ileri sürmektedir.²⁰ Şeşen'in bu haklı görüşünün, daha önce de ayrıntılı bir şekilde zikrettiğimiz Zahîru'd-Dîn Nişâbüri'nin bir yazım yanlış yapmasıyla, başta Râvendî olmak üzere diğer kaynakların bu yazım yanlışını doğru mütalaa edememeleri ve Alp Arslan'ın yaşını hicri takvime göre 44 yerine 34 olarak kaydetmelerinden kaynaklandığı kanaatindeyiz.

Aktarmış olduğumuz tüm bilgilerden hareketle maddeler halinde bir çıkarım yapacak olursak:

- İlk olarak, pek çok önemli kaynak tarafından zikredilmesine rağmen 424/1032-1033 tarihinin Alp Arslan'ın hayatı hakkında kaydedilen diğer bilgilerle pek uyuşmadığı görülmektedir. Eğer 424/1032-1033 tarihi kabul edilirse, Alp Arslan'ın (ileride ayrıntılı bir şekilde değineceğimiz) 431/1040 yılında daha 7 yaşlarında babası Çağrı Bey'in yanından alınarak Tuğrul Bey'in hizmetine girdiğini, 435/1043 yılında da Sultan Mevdud'un Horasan'a ordu göndermesi üzerine 10 yaşlarında Çağrı Bey tarafından veliaht ve ordu komutanı olarak atandığını söylememiz gerekir ki bu da pek makul gözükmemektedir.

- Diğer zikredilen ve günümüz tarihçileri tarafından daha kabul gören 420/1029 tarihi ise, her ne kadar güvenilirliğiyle ün salmış olan İbnü'l-Esîr tarafından zikredilmiş olsa da onun haricinde hiçbir kaynak tarafından zikredilmemesi, 420/1029 tarihinin güvenilirliğinin zayıf olduğunu göstermektedir. Ayrıca İbnü'l-Esîr'in, bu tarihi 424/1032-1033 tarihiyle beraber zikrettiği de gözden kaçırılmamalıdır. Buna ilaveten Şeşen, İbnü'l-Esîr'in Alp Arslan'ın doğum tarihiyle ilgili bilgi verirken asıl olarak 424/1032-1033 tarihini esas aldığı, 420/1029 tarihiyle ilgili rivayeti sadece aktardığını ve bu tarihe itimat etmediğini ileri sürmektedir.²¹

¹⁸ Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, III, 3; Kafesoğlu, "Alparslan", *DİA*, II, 526; Ali Sevim ve Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995), 22, 527; Süleyman Özbek, "Siyâsetnâmelerdeki Hükümdar Özellikleri Açısından Sultan Alp Arslan", *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi* 5, S. 2 (Aralık 2021): 56; Erkan Göksu, *Selçuklular Muhteşem Çağın Mütevazî Çocukları* (İstanbul: Kronik Kitap, 2019), 87; Piyadeoğlu, *Sultan Alp Arslan Fethin Babası*, 28-29; Muharrem Kesik, *Malazgirt'in Kahraman Kumandanı Sultan Alp Arslan* (İstanbul: Okçular Vakfı Yayınları, 2021), 29-30; Mehmet Şimşir, *Sultan Alp Arslan* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları, 2021), 13.

¹⁹ Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, 191.

²⁰ Ramazan Şeşen, "Alparslan'ın Hayatı ile İlgili Arapça Kaynaklar", *Türkiyat Mecmuası* 17, (Aralık 2010): 107.

²¹ Şeşen, "Alp Arslan'ın Hayatı", 107.

• Özellikle Selçuklu kuruluş devri için çok önemli bir kaynak olup, İbnü'l-Esîr gibi Melikname'den alıntılar yapan diğer kaynağımız Mîrhând, İbnü'l-Esîr'le paralel olarak Alp Kara'nın Tuğrul ve Çağrı Bey üzerine saldırmasının akabinde Alp Arslan'ın dünyaya geldiğini aktarmakta, ancak bir tarih vermemektedir. İleriki kısımlarda Alp Arslan'ın ölümünden bahsederken ise, Zahîru'd-Dîn Nişâbüri'nin zikrettiği gibi onun 2 Muharrem 421/10 Ocak 1030 tarihinde dünyaya geldiğinden bahsetmektedir. Bu açıdan bakıldığında 421/1030 tarihinin, İbnü'l-Esîr'in alternatif bir rivayet olarak aktardığı 420/1029 tarihinden daha güvenilir olduğu anlaşılmaktadır.²²

• Selçukluların Alp Kara'ya karşı misilleme saldırısı 421/1030 tarihinde meydana gelmiştir. Yani başta Nişâbüri'nin kaydettiği 421/1030 tarihi, İbnü'l-Esîr ve Mîrhând'ın aktardığı, Alp Arslan'ın bu misilleme saldırısından önce doğduğu bilgisiyse çelişmemektedir. Sadece İbnü'l-Esîr, Mîrhând'ın aksine bu olayın devamında 420/1029 tarihini zikretmektedir.²³

Maddeler halinde yapmış olduğumuz bu çıkarımlardan hareketle, Alp Arslan'ın doğum tarihi olarak başta Nişâbüri'nin aktardığı 421/1030 tarihini kullanmanın, diğer zikredilen tarihlere kıyasla çok daha makul olduğu görülmektedir. Zira görüldüğü üzere 421/1030 tarihi, kronolojik olarak 424/1032-1033 tarihinden, güvenilirlik açısından ise 420/1029 tarihinden çok daha makuldür.

Günümüz tarihçilerinin genel olarak 420/1029 tarihini kullanmalarının arkasındaki yatan sebebin, daha önceleri Zahîru'd-Dîn Nişâbüri Selçuknâme'si diye yayımlanan eserin aslında Abdullah el-Kaşani'nin Zübdetü't-tevarih adlı eserinin Selçuklular kısmı olduğu ve gerçek Zahîru'd-Dîn Nişâbüri Selçuknâme'sinin A. H. Morton tarafından 2004 yılında yayımlanmasından dolayı kaynaklandığı kanaatindeyiz.²⁴ Ayrıca Nişâbüri'nin yapmış olduğu yazım hatası nedeniyle, Râvendî'nin 431/1039 tarihini zikretmesi 421/1030 tarihinin araştırmacılar açısından güvenilirliğini düşürerek, konunun anlaşılmasını daha da güç bir hale getirmiştir. Bu suretle tarihçiler kronolojik olarak en erken tarihi kabul etmenin daha doğru olacağını düşünmüşlerdir.

2. Alp Arslan ve Çocukluk Dönemi

Alp Arslan, Horasan Meliki Çağrı Bey'in çok büyük bir ihtimalle Kavurd ve Yakuti'den sonraki üçüncü oğlu ve Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in yeğenidir. Annesi Karahanlı hanedanına mensup Terken Hatun'dur ve bu suretle Alp Arslan'ın soyu bir taraftan Efrâsiyâb'a dayanmaktadır.²⁵ Daha önce de zikrettiğimiz gibi 2 Muharrem 421/10 Ocak 1030 tarihinde Selçukluların Ali Tegin karşısında aldığı bir yenilgiden sonra dünyaya gelmiştir. Kaynaklarda Alp Arslan'ın bu doğumunu Selçukluların uğur kabul ettiğinden bahsedilmektedir.²⁶

Selçuklular eski Türk devlet geleneğine bağlı olarak Gazneliler ve Karahanlılardan atabeglik müessesini miras almışlar ve geliştirmişlerdir. Atabegler küçük şehzadelerin eğitiminde görevli olan kimselerdir ve şehzadelere başta askerlik sanatına dair eğitimler vermektedirler. Selçuklularda bahsettiğimiz atabeglik müessesinin varlığından haberimiz olsa da kaynaklarda Alp Arslan'ın küçüklükten beri nasıl bir eğitim aldığı hakkında pek bilgimiz bulunmamaktadır. Ancak buna karşın Alp Arslan'ın babası Çağrı Bey'in yanında ve onun terbiyesinde yetiştiği de aşîkârdır.²⁷

Selçuklular Dandanakan Savaşı'yla (431/1040) Gaznelileri büyük bir bozguna uğrattınca, Tuğrul Bey'in liderliğinde Merv'de kurulan bir kurultayda bir araya gelmişler ve aralarında başlıca fethedilmiş ve fethedilebilecek toprakları taksim etmişlerdir.²⁸ Bu taksimatta Çağrı Bey, Merv'i kendine başkent yaparak, Horasan'ın büyük kısmını kontrolüne almıştır. Musa Yabgu, Bust, Herat, Sistan ve çevresindeki fethedilebilecek toprakları kontrolüne almıştır. Çağrı Bey'in oğlu Kavurd, Tabes, Kuhistan, Kirman ve çevresini kontrolüne almıştır. Tuğrul Bey ise İbrahim Yınal, Yakuti ve Kutalmış'la beraber Irak tarafına gitmiştir. Büyük Selçuklu Devleti başkenti Rey'e taşındıktan sonra ise İbrahim

²² Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ (Tabaka-i Selçûkiyye)*, 35-36, 114; İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't-Tarih: İslam Tarihi*, IX, 363-364.

²³ Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ (Tabaka-i Selçûkiyye)*, 36; İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't-Tarih: İslam Tarihi*, IX, 364.

²⁴ Osman Gazi Özgüdenli, "Zahîrüddîn-i Nişâbüri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 44, TDV Yayınları, İstanbul 2013, 102.

²⁵ Bülent Kaçkın, *Selçuklu Hatunları* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2017), 107-108.

²⁶ Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ (Tabaka-i Selçûkiyye)*, 35-36, 114.

²⁷ Özbek, "Siyâsetnâmelerdeki Hükümdar Özellikleri," 61-62.

²⁸ Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, I, 356-364.

Yinal'a Hemedan'ın kontrolü verilmiştir. Yakuti'ye Ebher, Zengân ve Azerbaycan tarafının kontrolü verilmiştir. Kutalmış'a da Gürgân ve Dâmgân'ın kontrolü verilmiştir. Bu süreçte Alp Arslan ise Tuğrul Bey'in yanında bulunmaktadır ve onunla beraber Irak tarafına gelmiştir.²⁹

Görüldüğü üzere bütün Selçuklu hanedan mensuplarına toprak taksimatıyla belli yerlerin kontrolü verilmiş, ancak Alp Arslan'a bir şehir veya bölgenin kontrolü verilmemiştir. Büyük bir ihtimalle bunun nedeni Alp Arslan'ın yaşının küçük olmasından kaynaklanmaktadır. Zira Alp Arslan'ın doğum tarihini 2 Muharrem 421/10 Ocak 1030 olarak kabul edersek, bu kurultayda 10 yaşında olması icap etmektedir ki bu da ona neden bir toprağın kontrolünün verilmediğini açıklar niteliktedir.

Buradaki önemli kısım ise, Tuğrul Bey'in Alp Arslan'ın bu küçük yaşına rağmen Irak taraflarına giderken onu da yanına almasıdır. Zahîru'd-Dîn Nişâbüri ve Şebânkâreî Alp Arslan'ın Tuğrul Bey'in hizmetinde olduğunu söylemektedir.³⁰ Râvendî ise bu bilgiye tafsilat vererek, Tuğrul Bey'in önemli ve karışık devlet işlerinde Alp Arslan'a danıştığını, karar verirken de onun rızasını ve memnuniyetini sağlamaya çalıştığını kaydetmiştir.³¹ Kaynaklarımızın zikrettiği bilgilerden, Tuğrul Bey'in Alp Arslan'da bir potansiyel keşfettiği ve bu yüzden de onu hizmetine aldığı anlaşılmaktadır. Ancak kaynaklarımızın açıklamadığı çok önemli soru işaretleri de bulunmaktadır. Tuğrul Bey, Alp Arslan'ın bu potansiyelini ne zaman keşfetmiştir ve Alp Arslan Tuğrul Bey'in yanında ne kadar kalmıştır?

İlk olarak, Tuğrul Bey'in bahsettiğimiz bu keşfinin çok yeni olmadığı anlaşılmaktadır. Zira malum olduğu üzere Alp Arslan'ın doğum tarihi olan 421/1030 yılından, Dandanakan Savaşı'nın vuku bulduğu 431/1040 yılına kadarki dönemin büyük kısmını, Tuğrul ve Çağrı Bey beraber geçirmiştir. Dolayısıyla Alp Arslan'ın çocukluğunun çok büyük bir kısmı da hep Tuğrul Bey'in yanında geçmiştir. Buradan hareketle, Tuğrul Bey'in yeğeni Alp Arslan'ı yakından tanıdığı ve onda bir potansiyel gördüğü anlaşılmaktadır. Zira Horasan'dan ayrılırken Alp Arslan'ı küçük yaşına rağmen Çağrı Bey'in yanında bırakmak yerine hizmetine alması, bunun göstergesidir. Ayrıca görülüyor ki Tuğrul Bey'in Alp Arslan hakkındaki düşünceleri yanlış çıkmamıştır, zira Alp Arslan küçük yaşına rağmen mühim ve karışık devlet işlerinde dahi söz sahibi olacak bir mevkie yükselmiştir. Tuğrul Bey devlet işlerinde bir karar vermeden önce ona danışmış, karar verirken de onun rızasını ve memnuniyetini göz önünde bulundurmıştır.³²

Değinilmesi gereken diğer nokta ise, Alp Arslan'ın Tuğrul Bey'in hizmetinde ne kadar süre bulunduğu. Şebânkâreî, bu soruya net bir cevap vermese de Alp Arslan'ın Tuğrul Bey'in yanında bir süreden beri bulunduğunu aktarmaktadır.³³ Buradan hareketle, Alp Arslan'ın belli bir süre Tuğrul Bey'in hizmetinde kaldığı anlaşılmış olsa da sorumuz hala net bir cevaba muhtaç bulunmaktadır. Dandanakan Savaşı 8 Ramazan 431/23 Mayıs 1040 tarihinde meydana gelmiştir.³⁴ Reşidü'd-din Fazlullâh'ın aktardığında göre Merv Kurultayı ise Ramazan/Mayıs-Haziran ayında toplanmıştır.³⁵ Zikrettiğimiz gibi, Alp Arslan da Merv Kurultayı'ndan sonra Tuğrul Bey'in hizmetine girdiğine göre, Alp Arslan'ın Ramazan 431/Mayıs-Haziran 1040 tarihinden itibaren Tuğrul Bey'in hizmetinde bulunduğunu söylemek mümkündür.

Alp Arslan'ın Tuğrul Bey'in hizmetinde ne kadar süre bulunduğunun belirlenebilmesi için gereken diğer tarih, Tuğrul Bey'in hizmetinden ne zaman ayrıldığıdır. Kaynaklarda şimdiye kadar zikrettiğimiz bilgilerden sonra Alp Arslan, (ileride ayrıntılı bir şekilde değineceğimiz) Çağrı Bey'in hastalanıp onu veliaht ilan etmesi ve Sultan Mevdud'un Horasan üzerine ordu yollaması hadisesinde ortaya çıkmaktadır. Ancak kaynaklarda bahsettiğimiz bu hadiseden önce, Alp Arslan'ın ne zaman Horasan'a

²⁹ Nişâbüri, *Selçuknâme*, 83; Râvendî, *Râhat-Üs-Sudûr ve Âyet-Üs-Sürûr*, 102-103; Reşidü'd-din, *Cami'ü't-Tevârih Selçuklu Devleti*, 95-96; Bülent Özkuzugüdenli, "Hasan-ı Yezdi'nin Câmi'ü't-Tevârih-i Haseni İsimli Eseri." 66.

³⁰ Nişâbüri, *Selçuknâme*, 83; Şebânkâreî, *Mecma'u'l-Ensâb (Hânedanlar Târîhi)*, 74.

³¹ Râvendî, *Râhat-Üs-Sudûr ve Âyet-Üs-Sürûr*, 103.

³² Râvendî, *Râhat-Üs-Sudûr ve Âyet-Üs-Sürûr*, 103.

³³ Şebânkâreî, *Mecma'u'l-Ensâb (Hânedanlar Târîhi)*, 76.

³⁴ Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, I, 336.

³⁵ Reşidü'd-din, *Cami'ü't-Tevârih Selçuklu Devleti*, 92.

döndüğünden bahsedilmemiştir. Buna karşın İbnü'l-Esîr'in aktardıklarından, Çağrı Bey'in 435/1043 yılının başlarında hastalandığı da anlaşılmaktadır.³⁶

Zikrettiğimiz gibi kaynaklar, Alp Arslan'ın tam olarak ne zaman Horasan'a döndüğünü belirtmese de elimizde bulunan tüm bilgilerden yola çıkarak, bu olayın ne zaman gerçekleştiğine dair bir çıkarımda bulunmak mümkündür:

- Alp Arslan önemli ve karışık devlet işlerinde dahi söz sahibi olabilecek bir mevkide bulunmaktadır. Böyle önemli bir mevkie çok kısa bir müddette ulaşamayacağı barizdir. Yani Şebânkâreî'nin de belirttiği gibi, Alp Arslan'ın en azından makul bir müddet Tuğrul Bey'in yanında kalmıştır.³⁷

- Bir Selçuklu şehzadesi olan Alp Arslan'ın merkezde bulunduğu bu önemli mevkii bırakıp, hiçbir sebep yokken Horasan'a geri döndüğünü kabul etmek makul olmayacaktır. Alp Arslan'ın Horasan'a geri dönmesi için ciddi bir olayın meydana gelmesi icap etmektedir ki Çağrı Bey'in bu hastalığı da verdiğimiz tarife uymakta, yani oldukça ciddi görünmektedir. Zira Çağrı Bey'in Alp Arslan'ı bu küçük yaşında velihaht ve ordu komutanı ilan etmesi ve Sultan Mevdud'un da Çağrı Bey'in hastalığını duyunca Horasan'a ordu göndermesi bunun göstergesidir.

- Kaynaklarda Çağrı Bey'in hastalanması ve Sultan Mevdud'un Horasan'a ordu göndermesi hadisesi anlatılırken, ilk olarak Çağrı Bey'in âsi emirlere karşı harekete geçtiğinden bahsedilmekte, ancak Alp Arslan'dan bahsedilmemektedir. Hadisenin ileri safhalarında Çağrı Bey hastalanınca ise Alp Arslan'ın ismi zikredilmeye başlanmaktadır.³⁸

Bahsettiğimiz bu nedenlerden dolayı Alp Arslan'ın Çağrı Bey'in hastalanması üzerine 435/1043 yılının başlarında Horasan'a döndüğü anlaşılmaktadır.

Böylece varmış olduğumuz sonuçlara göre, Alp Arslan'ın Merv Kurultayı'ndan sonra Ramazan 431/Mayıs-Haziran 1040 tarihinden 435/1043 tarihinin başlarına kadarki süreçte, Tuğrul Bey'in hizmetinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Alp Arslan, bu küçük yaşında Tuğrul Bey gibi kabiliyetli bir hükümdarın hizmetinde yaklaşık üç sene devletin nasıl yönetileceğini öğrenerek, ciddi bir devlet tecrübesi kazanmıştır. Bu bilgiden hareketle, Alp Arslan'ın başta Malazgirt Savaşı ve araştırmamızın konusu olan Şehzadelik dönemindeki başarılarının arka planında çok küçük yaşta edindiği tecrübelerin bulunduğu görülmektedir.

Kaynaklarda Alp Arslan'ın çocukluğuyla ilgili bahsettiklerimizden dışında ve münferit bir hadise haricinde pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Bunun nedeni ise başta Tuğrul Bey ve Selçukluların ana ilerleyiş noktasının batıya doğru olması ve bazı dönem eserlerinin günümüzde bulunmamasından kaynaklanması muhtemeldir. Ancak hâlihazırda elimizde bulunmayan çağdaş müelliflerin eserlerinden alıntılar yapan bazı kaynaklar, Alp Arslan'ın çocukluk döneminde yaşanan bir hadiseyi bize aktarmıştır:

Alp Arslan çocukken bir gün ava çıkmış ve yolda yaşlı bir adamla karşılaşmıştı. Bu adam ormandan çok sayıda diken toplamıştı ve topladığı dikenleri de başının üstüne koyarak taşımaya çalışıyordu. Ancak yaşlılığın verdiği yorgunluğun üstüne böyle ağır bir işi yapması, onu harap ve bitap bir vaziyette bırakmıştı. Alp Arslan yaşlı adamın bu acınası vaziyetini görünce ona “*Ey ihtiyar*” diye seslendi. Yaşlı adam “*Buyur*” diye karşılık verince, Alp Arslan, “*Bu düşkün ve yaşlı halinle çektiğin bu sıkıntı ve yorgunluktan seni kurtarmamı ister misin?*” diye sordu. İhtiyar, Alp Arslan'ın kendisine yardım edeceğini yahut çektiği bu sıkıntılı durumdan onu kurtaracak bir şey yapacağını sandı ve ona “*Peki, vallahi isterim efendimiz*” diye karşılık verdi. Alp Arslan bu cevabın üzerine yaşlı adama bir ok attı ve onu orada öldürdü.³⁹

³⁶ İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't-Tarih: İslam Tarihi*, IX, 395. İbnü'l-Esîr, Sultan Mevdud'un Horasan'a 435/1043 yılında ordu gönderdiğini aktarmaktadır. Ayrıca olayın devamında Sultan Mevdud'un gönderdiği ordunun savaşı kaybetmesiyle, bir Oğuz taifesinin yağma amacıyla Bust vilayetine doğru gittiğini, bu yüzden Sultan Mevdud'un tekrar onların üzerine ordu sevk ettiğini ve bu olayın aynı yılın safer/eylül ayında gerçekleştiğini de aktarmaktadır. Buradan hareketle Çağrı Bey'in 435/1043 yılında ve safer/eylül ayından önce hastalandığı anlaşılmaktadır.

³⁷ Şebânkâreî, *Mecma'u'l-Ensâb (Hânedanlar Târîhi)*, 76.

³⁸ el-Hüseyîni, *Ahbâr üd-Devlet is-Selçukiyye*, 18; Ahmed b. Mahmûd, *Selçuk-Nâme*, I, haz. Erdoğan Merçil (İstanbul: Kervan Kitapçılık, 1977), 45.

³⁹ İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb fi târîhi Haleb: Biyografilerle Selçuklular Tarihi*, 22.

İbnü'l-Adîm, bu hadiseyi dönem tarihçilerinden olan Garsünni'me'nin⁴⁰ günümüzde kayıp olan *Kitâbü'r-Rebî* adlı eserinden alıntılamıştır. Rivayet zincirini de vererek dolaylı bir şekilde olsa da hadisenin bizzat tanıkları tarafından aktarıldığını ortaya koymuştur. Ayrıca rivayetin sonunda bir açıklama da aktarmıştır:

“Bu olay, Alp Arslan'ın çocukluk ve cahillik çağlarında vuku bulmuş olup onu, bu işi yapmaya sevk eden şey, içindeki delikanlılık heyecanından idi. Esasen o, olgunluk çağında ve saltanat tahtına oturduğu zaman sultanların en adili, ahlâk bakımından en güzeli, cihat ve dine yardım hususlarında onların en isteklisi idi.”⁴¹

İbnü'l-Adîm'in Garsünni'me'ye isnat ettiği bu hadisede Alp Arslan'ın tutumu, yukarıda da bahsedildiği gibi onun tarihi anlatılarıyla pek uyuşmamaktadır. Alp Arslan'ın babası Çağrı Bey'in terbiyesinde yetiştiği ve bu cihetle onun iyi ahlak ve hükümdarlık meziyetlerini miras aldığı aşikârdır.⁴² Ayrıca daha önce de zikrettiğimiz gibi Alp Arslan çocukken dahi devlet adamı olabilecek bir olgunluğa ve potansiyele sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu yüzden daha 10 yaşındayken Tuğrul Bey'in hizmetine girmiş ve bu küçük yaşına rağmen devlet işlerinde fikri merak edilen bir kişi olmayı başarmıştır. Alp Arslan tahta geçtiğinde ise halktan sadece iki kez asli vergi almakla yetinmiştir. Her yıl Ramazan ayında Merv, Herat, Nişabur'da 1.000, Belh'te 4.000 ve payitahtında 10.000 altın sadaka vermiştir.⁴³ “es-sultânü'l-âdil” ünvanıyla birlikte adaletiyle ün salmış, Kavurd ve Romanos Diogenes'e karşı muameleleriyle de bunu ispat etmiştir. Ayrıca Alp Arslan oldukça dindar bir kişiliğe sahipti ve dini hükümleri tam olarak uygulamasıyla tanınıyordu. Bu yüzden halk tarafından pek çok keramete nispet edilmiş ve velî derecesine yükseltilmişti. Sarayında günde 50 koyun kesilen bir imaret bulunmaktaydı ve ayrıca fakir olduğu listeler halinde belirlenen kişilere yiyecek, giyecek ve harçlık gibi yardımlar yapılmaktaydı.⁴⁴

Görüldüğü üzere, gerçekten Alp Arslan'ın olaydaki tutumu onun tarihi anlatılarıyla uyuşmamaktadır. Ancak hadisenin rivayet zinciri verilerek Selçuklu dönem tarihçisi Garsünni'me'ye isnat edilmesi, hadisenin doğrudan reddedilebilmesini de güç kılmaktadır. Zira Garsünni'me, Alp Arslan'ın ilk veziri Ebû Ali b. Şâdân'ın öğrencisidir. Büyük Selçuklu Devleti'nin Büveyhi hâkimiyetine son verdiği dönemde (447/1055) siyasi olayların içerisinde yer almayıp olayları gözlemleyerek kaydetmiştir.⁴⁵ Lakin Garsünni'me'nin *Kitâbü'r-Rebî* adlı eserinin günümüzde kayıp olması ve İbnü'l-Adîm'in hadisenin hangi tarihte yaşandığını belirtmeyip, Alp Arslan'ın çocukluk döneminde yaşandığı gibi uzun bir zaman dilimi vermesi, hadiseyi daha derin mütalaa edip sıhhatini anlamamıza engel olmaktadır. Bu yüzden hadise her ne kadar Alp Arslan'ın tarihi anlatılarıyla uyuşmasa da bahsettiğimiz nedenlerden dolayı, şu an hadisenin güvenilirliği hakkında kesin bir hükme varmak doğru olmayacaktır.

Alp Arslan'ın çocukluğuyla ilgili İbnü'l-Adîm'in Garsünni'me'ye isnat ettiği bahsettiğimiz hadisenin benzer bir şeklini de muahhar müelliflerden Ahmed b. Mahmûd, Alp Arslan'ın Yusuf adındaki bir emir tarafından öldürülmesi hadisesinin akabinde, okuduğu tarih kitaplarından bize aktarmaktadır:

Alp Arslan ok ve yaysız hiçbir yere adım atmazdı ve hatta mektebe giderken dahi ok ve yayını yanında götürürdü. Çocukken bir gün mektebe gidiyordu ve yolda zalim bir asker, sessiz ve sakin bir adamı dövüp, eziyet ettiğini gördü. Bu durum karşısında ise hiç beklemeden adama bir ok attı ve onu öldürdü. Alp Arslan'ın daha bu küçük yaşında zulmü engelleme girişimi onun halk tarafından sevilmesine sebep oldu. O, hedefini bulan bir okla hükümdar oldu ve sonunda hedefini bulmayan bir ok yüzünden hayatını kaybetti ve hükümdarlığı son buldu.⁴⁶

⁴⁰ Garsünni'me Selçuklu dönem tarihçisidir. 1025 yılında, değerli alimlerin yetiştiği es-Sâbî ailesinde dünyaya gelmiş ve 1088 yılında hayatını kaybetmiştir. Ayrıca Garsünni'me, Alp Arslan'ın ilk veziri olan Ebû Ali b. Şâdân'ın öğrencisidir, bk. Ali Sevim, “Garsünni'me”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 13, TDV Yayınları, İstanbul 1996, 386.

⁴¹ İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-taleb fi târihi Haleb: Biyografilerle Selçuklular Tarihi*, 22.

⁴² Özbek, “Siyâsetnâmelerdeki Hükümdar Özellikleri,” 61.

⁴³ İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-taleb fi târihi Haleb: Biyografilerle Selçuklular Tarihi*, 22.

⁴⁴ Kafesoğlu, “Alparslan”, *DİA*, II, 529-530; Özbek, “Siyâsetnâmelerdeki Hükümdar Özellikleri,” 71.

⁴⁵ Sevim, “Garsünni'me”, *DİA*, XIII, 386.

⁴⁶ Ahmed b. Mahmûd, *Selçuk-Nâme*, I, 112-113.

Anlaşıldığı üzere İbnü'l-Adîm'in Garsünni'me'ye isnat ettiği Alp Arslan'ın yaşlı bir adamı öldürmesi hadisesi, kaynaklar tarafından çokça zikredilen Alp Arslan'ın çok iyi ok kullandığı, ancak Yusuf'a atıp ıskaladığı bir ok yüzünden öldüğü bilgileriyle birleştirilerek yeni bir hüviyete büründürülmüştür.⁴⁷ Böylece Alp Arslan'ın hedefini bulan bir ok sayesinde halkın kalbine girdiği ve bu sayede de halkın desteğini alarak tahta çıktığı, ıskaladığı bir okla ise hükümdarlığını ve hayatını kaybettiği söylenerek, efsanevi bir hikâye oluşturulduğu ve bu suretle de Alp Arslan'ın üzerindeki kötü intibahı kaldırılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.

3. Sultan Mevdud'un Horasan'a Saldırıları

Alp Arslan'ın Tuğrul Bey'in hizmetinde bulunduğu dönemlerde, Horasan Meliki Çağrı Bey'e Karabağ'da bulunan emirlerin isyan ettikleri ve Gazneli Sultanı Mevdud'a tabi oldukları haberi geldi. Çağrı Bey bunu duyunca, çok büyük bir ordu tertip etti ve âsi emirlerin üzerine yürüdü. Ancak buraya vardığında emirlerden biri onun buyruklarına uymayarak, Çağrı Bey'le savaşmaya niyetlendi. Akabinde vuku bulan savaşta Emir yenilerek bir kaleye sığınmak zorunda kaldı ve bunun üzerine Çağrı Bey de Emir'in peşini bırakmayarak kaleyi muhasaraya başladı. Muhasara bir müddet devam edince, Emir'in erzaki ve harp malzemesi bitti ve son çare olarak affını diledi. Çağrı Bey ise bu talebi olumlu karşıladı ve Emir kaleyi ona teslim etti.⁴⁸

Meydana gelen bu savaştan sonra Horasan'a dönen Çağrı Bey 435/1043 yılının başlarında, sarılığa yakalanarak yatağa düştü. Daha önce de nedenleriyle zikrettiğimiz gibi, Çağrı Bey'in hastalığı ciddileşince, Alp Arslan Tuğrul Bey'in hizmetinden ayrılarak Horasan'a geldi. Sultan Mevdud Çağrı Bey'in hastalandığını haber alınca, bu durumdan faydalanmak istedi ve büyük bir ordu hazırlayarak, hâcibinin komutasında Horasan'a gönderdi. Çağrı Bey de Alp Arslan'ı veliaht ilan etti ve hemen bir ordu tertip edip onu başına geçirdi. Alp Arslan ordusuyla beraber Belh'e gelince, sefer yorgunluğunu atmak adına burada bir süre dinlenmeye karar verdi. Gazneli ordusu da Alp Arslan'ın Belh'de bulunduğu haberini alınca, buraya doğru yöneldi. Ancak askerlerin yorgun olması hasebiyle, Gazneli ordusu Alp Arslan'ın üzerine baskın yapmaya fırsat bulamadı. Alp Arslan da kimsenin üzerlerine gelmediğini görünce, Gazneli ordusunun üzerine yürümeye karar verdi. Yapılan savaşta Selçuklu ordusu büyük bir zafer kazandı. Gazneli kumandanlarından bin kişi esir alınarak, çok sayıda ganimet ele geçirildi. Alp Arslan elde ettiği bu büyük zaferle birlikte hasta babası Çağrı Bey'in yanına gitti. Çağrı Bey Alp Arslan'ın bu zaferini duyunca o kadar sevindi ki bu durum onun hastalığının geçmesine sebep oldu.

Bahar ayı gelince Çağrı Bey, Gaznelilerin aldığı bu büyük yenilgiden faydalanmak istedi ve Alp Arslan'ı da yanına alarak Tirmiz Kalesi üzerine yürüdü. Bu kalenin kumandanı ünlü tarihçi Ebu'l-Fazl Beyhakî'ydî. Çağrı Bey buraya varınca Beyhakî'ye, Gaznelilerin artık gücünü ve büyüklüğünü kaybettiğini, bu yüzden de onlardan ümidini kesmesini söyledi. Beyhakî de Gaznelilerin kendisine yardım edemeyeceğine kani oldu ve kaleyi Çağrı Bey'e teslim etti. Daha sonra Çağrı Bey, fethettikleri bu kaleyle beraber Belh, Toharistan, Vahş, Velvaliç ve Kubadiyan'ı Alp Arslan'ın kontrolüne vermeyi uygun gördü. Ayrıca bununla yetinmeyip, Ebû Ali b. Şâdân'ı da Alp Arslan'a vezir tayin etti ve bu suretle onun nüfuzunu daha da artırdı.⁴⁹

Anlaşıldığı üzere, Çağrı Bey ciddi bir şekilde hastalanınca Alp Arslan'ın yanına gelmesini istemiş ve onu veliaht ilan etmiştir. Zira, Kavurd'un Kirman ve Yakuti'nin de Azerbaycan taraflarının hâkimi olması hasebiyle, geriye tek veliaht seçeneği olarak Alp Arslan kalmıştır. Sultan Mevdud ise Çağrı Bey'in hasta ve güçsüz olduğunu duymuş ve bir kez daha Horasan'ı geri alma umuduyla, hâcibini büyük bir orduyla buraya göndermiştir. Bunun üzerine Çağrı Bey de daha 13 yaşında olmasına rağmen, veliahtı Alp Arslan'ın komutasına büyük bir ordu vererek, Gazneli ordusunu karşılamaya göndermiştir.

Çağrı Bey'in bu ordunun başına Alp Arslan'ı getirmesi gerçekten manidardır. Zira o da Sultan Mevdud'un yaptığı gibi bu ordunun başına hâcibini veya başka bir emiri getirebilirdi, ancak bunu

⁴⁷ Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ (Tabaka-i Selçûkiyye)*, 88, 111-112; Nişâbüri, *Selçuknâme*, 88, 90; Râvendî, *Râhat-Üs-Sudûr ve Âyet-Üs-Sürûr*, 115, 118; İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't-Tarih: İslam Tarihi*, IX, 78.

⁴⁸ el-Hüseynî, *Ahbâr üd-Devlet is-Selçûkiyye*, 18; Ahmed b. Mahmûd, *Selçuk-Nâme*, I, 45.

⁴⁹ el-Hüseynî, *Ahbâr üd-Devlet is-Selçûkiyye*, 18-19; Ahmed b. Mahmûd, *Selçuk-Nâme*, I, 45-46; İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-taleb fi târihi Haleb: Biyografilerle Selçuklular Tarihi*, 20-21; İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't-Tarih: İslam Tarihi*, IX, 395; Bülent Özkuzugüdenli, "Hasan-ı Yezdî'nin Câmi'u't-Tevârih-i Hasenî İsimli Eseri." 85.

yapmamış ve büyük bir riske girerek, Alp Arslan'a ne kadar güvendiğini göstermiştir. Bu risk oldukça ciddi gözükmetedir, zira Alp Arslan'ın yaşından dolayı alabileceği acemice bir karar Selçukluların Horasan hâkimiyetini ciddi bir tehlikeye sokabilirdi. Ancak Alp Arslan kendisine olan güveni boşa çıkarmamış ve Gazneli ordusu karşısında büyük bir zafer elde etmiştir. Bu zafer sonucunda ise Çağrı Bey'in hiç savaşmadan, Tirmiz Kalesi'ni kontrolüne almasını sağlamıştır. Çağrı Bey'in bu riske girerek Alp Arslan'a güvenmesinden hareketle oldukça olağan olarak, Tuğrul Bey gibi onun da oğlunun potansiyelinin farkında olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu güvendeki büyük payın, Alp Arslan'ın üç sene boyunca Tuğrul Bey'in yanında rüştünü ispat etmesinden kaynaklandığı kanaatindeyiz. Zira bu yaşta potansiyeli olsa da daha rüştünü ispat etmemiş bir kişinin, Büyük Selçuklu Devleti'nin akıbetini belirleyebilecek bir savaşın başına getirileceği fikri oldukça güç görünmektedir.

Alp Arslan kendisine duyulan güveni boşa çıkarmayıp büyük bir zafer elde edince, Çağrı Bey ona Belh, Toharistan, Vahş, Velvaliç, Kubadiyan ve Tirmiz'in kontrolünü vermeyi uygun görmüştür. Böylece Alp Arslan Tuğrul Bey'in hizmetinden ayrılıp, daha yüksek bir mevkie terfi etmiştir. Ayrıca Alp Arslan bu mevkide normal bir vali olmaktan ziyade, Horasan Meliki Çağrı Bey'in bizzat vasalı olarak, Büyük Selçuklu Devleti'nin doğu sınırının koruyucusu olmuştur.⁵⁰ Yani Alp Arslan Tuğrul Bey'in hizmetinden ayrılıp, merkezden uzaklaşmışsa da burada daha yüksek bir mevkie ulaşmayı başarmıştır. Ayrıca Çağrı Bey, Ebû Ali b. Şâdân'ı da onun veziri olarak atamıştır. Kaynaklarımız Ebû Ali b. Şâdân'ın, iyiliği ve adaletiyle ünlü olduğunu, vezareti döneminde de vilayetleri çalışkanlığıyla imar ederek halkı memnun ettiğini zikretmektedir.⁵¹

Sultan Mevdud, Selçuklulara karşı aldığı bu büyük yenilgiden birkaç yıl sonra Karahanlılar ve Büveyhilere mektup göndererek, Selçuklulara karşı ittifak çağrısı yapmıştır. Bu ittifakla birlikte Horasan üzerine yürünecek, Çağrı Bey'in kontrolünde bulunan topraklar fethedilerek elde edilen ganimetlerle birlikte Gazneliler, Karahanlılar ve Büveyhiler arasında taksim edilecekti.⁵² Anlaşıldığı üzere, Sultan Mevdud Selçuklularla tek başına baş edemeyeceği kanaatine varmış ve dedesi Gazneli Mahmut'un Samanilere son vermek için uyguladığı politikanın bir benzerini uygulama yoluna gitmiştir.

Karahanlılar ve Büveyhiler bu ittifak teklifini kabul ettiler ve müttefik kuvvetlerinin birleşip Selçuklular üzerine saldıracağı bir nokta belirlediler. Buradan hareketle Sultan Mevdud da Büveyhi ve Karahanlı ordularını karşılamak üzere büyük bir ordu ve çokça malla Belh'e doğru yola koyuldu. Ancak Sultan Mevdud buluşma yerine giderken, yolda beklenmedik bir şekilde hastalandı ve bunun üzerine Gazneli ordusu geri dönmek zorunda kaldı. Büveyhilerin İsfahan Emiri Kalicar Gerşâsp da İsfahan'dan buluşma yerine doğru yola çıktı, ancak Tabes'i geçip çöle girdiğinde ordusunda bir salgın baş gösterdi. Bu salgında Büveyhi Emiri de hastalandı ve ordusu çok büyük zarar gördü. Bunun üzerine o da buluşma yerine gitmekten vazgeçti ve geri dönmeye karar verdi. Karahanlı Hükümdarının ise bu olanların hiçbirinden haberi yoktu. O, plan üzerine ilk olarak Tirmiz'e gitti ve burada bir yağma hareketi gerçekleştirdi. Alp Arslan, Karahanlı Hükümdarının Tirmiz'e saldırdığını öğrenince, onun üzerine yürümeye karar verdi ve akabinde Karahanlı Hükümdarını mağlup etti. Yenilen Karahanlı Hükümdarı geri çekilmek zorunda kaldı ve Ceyhun Nehri'nin kıyısına kadar çekilip, burada çadırlarını kurdu. Akabinde ise Selçuklulara barış teklifinde bulunmaya karar verdi. Çağrı Bey bu barış teklifini duyunca iki adamını yanına alarak, Karahanlı Hükümdarıyla buluştu. Bu görüşmeyle birlikte Selçuklu ve Karahanlı Devleti arasında barış sağlandı.⁵³

Bahsettiğimiz bu olayların yaklaşık olarak 441-442/1049-1050'li yıllar arasında vuku bulduğu anlaşılmaktadır. Zira İbnü'l-Esîr ve Mîrhând'a göre Sultan Mevdud da 20 Recep 441/18 Aralık 1049

⁵⁰ Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, III, 4.

⁵¹ el-Hüseynî, *Ahbâr üd-Devlet is-Selçukiyye*, 19; Ahmed b. Mahmûd, *Selçuk-Nâme*, I, 46-47; İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-taleb fi târihi Haleb: Biyografilerle Selçuklular Tarihi*, 21.

⁵² el-Hüseynî, *Ahbâr üd-Devlet is-Selçukiyye*, 19; Ahmed b. Mahmûd, *Selçuk-Nâme*, I, 47-48; İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-taleb fi târihi Haleb: Biyografilerle Selçuklular Tarihi*, 21; İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't-Tarih: İslam Tarihi*, IX, 424; Bülent Özkuzugüdenli, "Hasan-ı Yezdi'nin Câmi'u't-Tevârih-i Hasenî İsimli Eseri." 85. el-Hüseynî ve Ahmed b. Mahmûd, Sultan Mevdud'un Emir Haşkâ'ya da mektup dönderdiğini, bu kişinin Hârezm'e saldırdığını, ancak Çağrı Bey tarafından mağlup edildiğini aktarmaktadır. Bahsedilen kişinin tam olarak kim olduğunun tespit edilememesi ve ayrıca konudan uzaklaşmaması adına metinde bu husustan bahsedilmemiştir.

⁵³ el-Hüseynî, *Ahbâr üd-Devlet is-Selçukiyye*, 19-20; Ahmed b. Mahmûd, *Selçuk-Nâme*, I, 47-48; İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-taleb fi târihi Haleb: Biyografilerle Selçuklular Tarihi*, 21; İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't-Tarih: İslam Tarihi*, IX, 424; Bülent Özkuzugüdenli, "Hasan-ı Yezdi'nin Câmi'u't-Tevârih-i Hasenî İsimli Eseri." 85-86.

tarikhinde hayatını kaybetmiştir.⁵⁴ Yani görüldüğü üzere Alp Arslan, artık 19-20 yaşlarına ulaştığı bu olayda Selçuklu Devleti'nin doğu sınırının koruyucusu olarak, Karahanlı Hükümdarının gerçekleştirmiş olduğu saldırıyı engellemeyi başarmış ve onu Selçuklularla barış yapmaya mecbur bırakmıştır.

4. Alp Arslan'ın Fesâ Seferi

Alp Arslan Karahanlı Hükümdarının saldırısını bertaraf ettikten sonra, Cemâziyelevvel 442/Eylül-Ekim 1050 tarihinde Tuğrul Bey dâhil hiç kimsenin haberi olmaksızın, Horasan'dan ayrılarak Fars beldelerine gitmek üzere, ordusuyla beraber çöllere girdi. Çölden çıkınca ise Büveyhilerin elinde bulunan Fesâ şehrine doğru yöneldi. Şehrin valisi, Alp Arslan'ın üzerlerine doğru geldiğinin haberini alınca şehri terk etti. Alp Arslan, Fesâ'ya gelince çok büyük bir yağma hareketine girişti. Şehirdeki pek çok kişi bu yağma sırasında hayatını kaybetti. Ganimet olarak, bir milyon dinar değerinde eşya elde edildi ve üç bin kişi esir alındı. Ancak akabinde Alp Arslan Fesâ'dan ayrıldı ve Horasan'a döndü, zira Tuğrul Bey'in elde ettiği ganimete el koymasından korkuyordu.⁵⁵

Anlaşıldığı üzere, Çağrı Bey'in Karahanlılarla gerçekleştirmiş olduğu barış anlaşmasının akabinde Alp Arslan, kontrol ettiği topraklar üzerinde yakın zamanda bir tehlikenin var olmayacağı kanısına varmış ve Büveyhilerin elinde bulunan Fesâ şehri üzerine sefere çıkmaya karar vermiştir. Bu suretle, Alp Arslan'ın Büyük Selçuk Devleti'ndeki gelişmeleri yakinen takip ettiği ve gözünün bulunduğu mevkinden daha yükseklerde olduğunu ileri sürmek mümkündür. Ancak Alp Arslan'ın kontrol ettiği topraklar ve Fars bölgesinde bulunan Fesâ şehri arasındaki büyük mesafe, Alp Arslan'ın neden nispeten çok daha yakında bulunan Gazneliler yerine, Büveyhilerin kontrolünde bulunan uzak bir şehre saldırdığı sorusunu akıllara getirmektedir. Bu soruya maddeler halinde cevap verecek olursak:

- Alp Arslan'ın Gazneliler yerine Büveyhiler üzerine bir saldırı gerçekleştirmesinin nedeni, Gaznelilerin hala mevcut olarak korudukları askeri gücünden kaynaklanmaktadır. Yani Alp Arslan'ın olası bir seferinde, Gaznelilerin hala karşı koyacak gücü bulunmaktadır. Zira daha önce de bahsettiğimiz gibi Gazneliler, Sultan Mevdud'un hastalanmasından dolayı bir savaşa girmemiş ve geri çekilmişlerdir.

- Alp Arslan'ın Büveyhiler üzerine saldırma nedeni ise Büveyhilerin bulunduğu zayıf durumdan kaynaklanmaktadır. Zira Kavurd, 440/1048 yılında Büveyhilerin Kirman hâkimiyetine son vermiştir. Akabinde aynı tarihte Büveyhi Hükümdarı Ebu Kalicar'ın da ölmesiyle, oğulları arasında bir taht mücadelesi başlamıştır. Bu suretle devlet bölünmüş ve oldukça güçsüz bir vaziyete bürünmüştür.⁵⁶ Tuğrul Bey ise Alp Arslan'ın Fesâ üzerine harekete geçmesinden yaklaşık 4-5 ay önce Muharrem 442/Mayıs-Haziran 1050 tarihinde, Büveyhilerin elinde bulunan İsfahan'ı kuşatmaya başlamış ve bir askeri birliğini de Fars bölgesi üzerine göndermiştir. Bu birlik el-Beyzâ'ya kadar ilerleyerek, bir yağma hareketi gerçekleştirdikten sonra geri dönmüştür.⁵⁷ Anlaşıldığı üzere, Alp Arslan daha Fesâ üzerine yürümeden önce Tuğrul Bey zaten büyük bir ölçüde Büveyhileri meşgul etmiş ve Fars bölgesinin kuzeyine bir yağma hareketi gerçekleştirmiştir. Alp Arslan da Karahanlılarla gerçekleştirilmiş olan barışı, Sultan Mevdud'un ölümünü ve Büveyhilerin bu müşkül durumunu oldukça iyi bir şekilde değerlendirerek, Fars bölgesinin güneyinde bulunan Fesâ şehrini korunmasız görmüş ve buradan ganimet elde etmek istemiştir.

- Alp Arslan'ın Fesâ'yı seçmesinin diğer nedeni ise şehrin zenginliğinden kaynaklanmaktadır. Hudûdü'l Âlem'e göre, Fesâ oldukça büyük gözde bir şehirdir. Tüccarların ikamet yerlerindedir ve çok zenginliği bulunmaktadır.⁵⁸ 10. yüzyıl İslam coğrafyacısı İbn Havkal'a göre, Fesâ şehri Dârabcerd kûresinin (sancağının) en büyük şehridir. Sıcak-soğuk iklimin kesiştiği yerededir ve Fars bölgesindeki en mutedil havaya sahip şehirlerin arasındadır. Burada envaiçeşit elbise, eşi benzeri olmayan altın yaldızlı tırazlar, bizzat Halife ve tüccarlar için çok pahalı örtüler üretilmektedir.⁵⁹

⁵⁴ Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ (Mülûk-i Gazneviyye)*, terc. Erkan Göksu (İstanbul: Kronik Kitap, 2021), 148; İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't-Tarih: İslam Tarihi*, IX, 424.

⁵⁵ İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't-Tarih: İslam Tarihi*, IX, 429.

⁵⁶ Edip Akyol, "Selçukluların Hilafet'le İlk Teması ve Büveyhiler'le İlişkileri", *İSTEM*, S. 19 (Aralık 2012), 241-242.

⁵⁷ İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't-Tarih: İslam Tarihi*, IX, 427.

⁵⁸ *Hudûdü'l Âlem Mine'l-Meşrik İle'l-Magrib*, çev. Abdullah Duman ve Murat Ağarı (İstanbul: Ayışığıkitapları, 2020), 85.

⁵⁹ İbn Havkal, *10. Asırda İslâm Coğrafyası: Sûrat El-Arz*, terc. Ramazan Şeşen (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2014), 225, 229, 238.

Zikrettiğimiz bu hadisedeki diğer ilgi çekici mesele ise Alp Arslan'ın Büveyhi topraklarında daha fazla ilerlemeyip, Tuğrul Bey'in ganimetine el koyması ihtimaline karşı Horasan'a geri dönmesidir. Bunun nedeni ise büyük bir ihtimalle Tuğrul Bey'in hâlihazırda Büveyhiler üzerine bir sefer düzenlediği sırada, Alp Arslan'ın ona haber vermeden Fesâ üzerine saldırması ve oldukça yüksek miktarda bir ganimet elde etmesinden kaynaklanmaktadır. Zira Alp Arslan, elde ettiği bu ganimetri büyük ölçüde Tuğrul Bey'in Büveyhiler üzerine gerçekleştirdiği seferine borçludur. Ayrıca Alp Arslan'ın Fars bölgesi üzerinde de bir hakkı bulunmamaktadır. Bu nedenle Alp Arslan, Fesâ şehrini ele geçirdikten sonra elde ettiği ganimetri riske atmamak adına Büveyhi topraklarında daha fazla ilerlememiş ve ivedi bir şekilde Horasan'a geri dönmüştür.

Cihan Piyadeoğlu ve Mehmet Şimşir, Alp Arslan'ın Cemâziyelevvel 442/Eylül-Ekim 1050 tarihinde Fesâ şehri üzerine gerçekleştirdiği bu seferle Kavurd'un Şaban 442/Aralık 1050-Ocak 1051 tarihinde Kufs kavmi üzerine gerçekleştirdiği seferin arasında bir bağlantı olduğunu iddia etmektedirler. Piyadeoğlu'na göre, Alp Arslan Kavurd'a yardım etmek adına ilk olarak Horasan'dan Kirman'a gelmiş, ancak daha sonra Fesâ şehrinin zenginliğini duymuş ve buraya sefer düzenlemeye karar vermiştir.⁶⁰ Şimşir'e göre ise Kavurd, Kufs kavminin taşkınlıkları nedeniyle kardeşi Alp Arslan'dan yardım istemiş, Kirman ve bulunduğu bölge arasında oldukça büyük bir mesafe olmasına rağmen Alp Arslan da abisinin isteğine olumlu yanıt vererek onun yardımına koşmuştur. Alp Arslan abisi Kavurd'a yardım ettikten sonra Horasan'a dönerken ise Büveyhilerin elinde bulunan ve oldukça zengin bir şehir olan Fesâ'ya bir baskın düzenlemeye karar vermiştir.⁶¹

Piyadeoğlu ve Şimşir'in bu iddialarının kaynağımızın aktardıklarıyla ters düştüğü görülmektedir. Zira İbnü'l-Esîr, Alp Arslan'ın bu seferinden Tuğrul Bey dâhil hiç kimsenin haberinin olmadığını zikretmektedir. Ayrıca Alp Arslan'ın ilk önce Horasan üzerinden çöllere girdiğini, oradan da doğrudan Fesâ'ya yöneldiğini aktarmakta ve Kirman'dan hiç bahsetmemektedir.⁶² Piyadeoğlu'nun iddia ettiği gibi, Alp Arslan'ın ilk önce Kirman'a gittiği kabul edilirse, Alp Arslan'ın ganimet için Kavurd'a yardım etme fikrinden vazgeçtiği ve Fesâ üzerine saldırdığı, akabinde ise hemen Horasan'a geri döndüğü portresi çıkmaktadır. Zira Alp Arslan'ın Fesâ üzerine gerçekleştirdiği bu seferle, Kavurd'un Kufs kavmi üzerine gerçekleştiği seferin arasında yaklaşık 3-4 aylık bir süre bulunmaktadır.

Şimşir'in iddia ettiği gibi, Alp Arslan'ın Kavurd'a yardım ettiğini, daha sonra ise dönüş yolunda Fesâ üzerine bir sefer düzenlemeye karar verdiğini kabul etmek de pek makul gözükmemektedir. Zira zikrettiğimiz gibi Alp Arslan'ın Fesâ seferi, Kavurd'un gerçekleştirmiş olduğu seferden yaklaşık 3-4 ay önce gerçekleşmiştir. Yani, Alp Arslan'ın Kavurd'a yardım ettikten sonra Fesâ üzerine ilerlediğini söylemek kronolojik bir çelişki barındırmaktadır. Ayrıca kaynaklarda Kavurd'un gerçekleştirmiş olduğu bu seferde Alp Arslan'dan hiç bahsedilmediği gibi, Kavurd'un herhangi birinden yardım aldığına da değinilmemiştir. Diğer bir husus ise, Kavurd'un gerçekleştirdiği seferin bir baskın hareketi olmasıdır. Zira Kavurd, Kufs kavminin zayıf bir anını beklemiş ve Kufs reislerinin bir düğün vesilesiyle bir araya gelmesi neticesinde ani bir saldırı gerçekleştirmiştir.⁶³ Bu ani saldırı için Kavurd'un Horasan'da bulunan kardeşi Alp Arslan'dan yardım istediğini iddia etmek oldukça güç olacaktır.

Alp Arslan'ın Fesâ üzerine gerçekleştirmiş olduğu bu seferin, Kavurd'un Kufs kavmi üzerine gerçekleştirdiği seferden ziyade, zikrettiğimiz gibi Tuğrul Bey'in Muharrem 442/Mayıs-Haziran 1050 tarihinde İsfahan üzerine bir sefer gerçekleştirip, Fars bölgesine de bir birlik göndermesiyle bağlantılı olduğunu iddia etmek çok daha makul olacaktır.

5. Gazneli Selçuklu Çekişmesi

Sultan Mevdud daha önce de zikrettiğimiz gibi Selçukluların Horasan hâkimiyetine son vermek için çevre devletlerle giriştiği iş birliğinden sonra, yolda hastalanarak 20 Recep 441/18 Aralık 1049 tarihinde hayatını kaybetmişti. Bunun üzerine Gazneli tahtına Sultan Mevdud'un oğlu II. Mesud geçti, ancak II. Mesud'un yaşının küçük olmasından dolayı çok kısa bir süre sonra amcası Ali onun yerine tahta çıktı. Bu sırada diğer bir Gazneli şehzadesi olan Sultan Mahmud'un oğlu Abdürreşid ise Meydîn

⁶⁰ Piyadeoğlu, *Sultan Alp Arslan Fethin Babası*, 36-37.

⁶¹ Mehmet Şimşir, *Sultan Alp Arslan*, 23-24.

⁶² İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't-Tarih: İslam Tarihi*, IX, 429.

⁶³ Ayrıntılı bilgi için bk. Erdoğan Merçil, *Kirmân Selçukluları* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989), 14-16.

Kalesi'ne hapsedilmişti. Sultan Mevdud'un hayatını kaybetmesi üzerine Gazneli Veziri Abdürrezzak, Abdürreşid'in yanına gitti ve ona biat etti. Akabinde Abdürreşid, Gazne üzerine yürüdü ve yeğeni Ali'yi tahttan indirerek yeni Gazneli sultanı oldu.⁶⁴

Bu süreçte Selçuklular ise Gaznelilerin bulunduğu bu karışıklıktan faydalanmaya karar vermişlerdir. Bu suretle, Alp Arslan ordusuyla beraber Toharistan'a, Çağrı Bey de Sistan üzerinden Büst'e geldi. Bunun üzerine Sultan Abdürreşid ise Tuğrul adındaki çok başarılı bir beyi ordu komutanı yaparak Selçuklular üzerine gönderdi. Tuğrul ilk olarak Alp Arslan'la Dere-i Humar (Kabil'in kuzeyi) önünde karşı karşıya geldi ve vuku bulan savaşta Alp Arslan'ı yenilgiye uğratmayı başardı. Daha sonra ise Büst'e gelen Tuğrul, burada Çağrı Bey'le karşılaştı. Ancak Çağrı Bey Alp Arslan'ın yenilgisinden sonra Tuğrul'la savaşmak yerine geri çekilmeye kararı verdi.⁶⁵ Bunun üzerine Tuğrul, Çağrı Bey'in amcası Musa Yabgu'nun hâkimiyetinde bulunan Sicistan'a ilerledi ve burada bulunan Tak Kalesi'ni 3 Recep 443/10 Kasım 1051 tarihinde muhasaraya başladı. Tak Kalesi Kumandanı olan biteni Musa Yabgu'ya anlatınca, Musa Yabgu ordusuyla birlikte Sicistan'a geldi. Ancak Tuğrul, kurduğu bir pusu neticesinde Musa Yabgu'yu da mağlup etmeyi başardı. Akabinde Tuğrul, Sultan Abdürreşid'e olanları anlattı ve Selçukluları Horasan'dan tamamen atabilmek için takviye kuvvet istedi. Sultan Abdürreşid de pek çok süvariye Tuğrul'a gönderdi, fakat Tuğrul'un aklına bu sıralarda hükümdarlık tamahı düşmüştü. Tuğrul ilk olarak emrindeki askerlere gerçek niyetini açıkladı ve onları ikna edip, Sultan Abdürreşid'i tahttan indirmek maksadıyla Gazne üzerine yürüdü. Daha sonra ise Sultan Abdürreşid'i öldürerek Gazneli Devleti'nin tahtına oturdu.⁶⁶

Görüldüğü üzere Tuğrul, Gaznelilerin istikrarsızlığından faydalanmak isteyen Selçukluları art arda mağlup ederek onları bu girişime pişman etmiştir. Alp Arslan oldukça küçük yaşlarından beri göstermiş olduğu başarılarına rağmen bu savaşta Tuğrul tarafından mağlup edilmiştir. Askeri başarılarıyla ün salmış Çağrı Bey dahi bu hadisede Tuğrul'un karşısına çıkmak istememiş ve geri çekilmiştir. Ayrıca edindiği bu başarılarla yetinmeyen Tuğrul, daha sonra Musa Yabgu'yu da mağlup etmeyi başarmıştır. Buradan hareketle Tuğrul'un gerçekten büyük ve başarılı bir şahsiyet olduğu görülmektedir. Ancak bu hadisede Tuğrul'un göstermiş olduğu bu büyük başarıların sebebinin büyük bir şahsiyet olmasının yanı sıra, düşmanını oldukça iyi tanımasından da kaynaklandığı kanaatindeyiz. Zira Tuğrul, Sultan Mevdud zamanında Selçukluların hizmetine girerek onların savaş tarzlarını öğrenmiş, Sultan Abdürreşid zamanında ise yeniden Gaznelilerin hizmetine dönmüştür.⁶⁷ Bu suretle Alp Arslan 443/1051 tarihinde bildiğimiz kadarıyla hayatında ilk defa Tuğrul tarafından mağlubiyete uğratılarak, küçük bir prestij kaybı yaşamıştır.

Tuğrul tahta çıktıktan sonra, Sultan Abdürreşid dâhil pek çok Gazneli şehzadesini öldürdü ve bu suretle insanların nefretini kazandı. Hindistan'da bulunan Hırhız adındaki bir emir, Sultan Tuğrul'a boğun eğmeyerek, Gazne'de Sultan Tuğrul'a itaat edenleri azarladı ve Sultan Abdürreşid'in intikamını almaları için onları teşvik etti. Bunun üzerine çok kısa bir süre sonra Sultan Tuğrul öldürüldü ve yerine Sultan Mesud'un oğlu Ferruhzad 9 Zilkade 443/13 Mart 1052 tarihinde tahta çıkarıldı.⁶⁸ Akabinde Çağrı

⁶⁴ İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't-Tarih: İslam Tarihi*, IX, 424; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ (Mülûk-i Gazneviyye)*, 148-149; Kazvinî, *Târih-i Güzide*, çev. Mürsel Öztürk (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018), 320; el-Cûzcânî, *Tabâkat-ı Nâsırî*, terc. Erkan Göksü (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020), 41; Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007), 81; Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, I (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987), 206; İzzetullah Zeki, "Sultan Abdürreşid Dönemi Gazneli Devleti'ndeki Olayların Temel Kaynaklara Yansımaları", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. 10 (Temmuz 2019): 164-165.

⁶⁵ el-Cûzcânî, *Tabâkat-ı Nâsırî*, 42; Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, I, 206; Zeki, "Sultan Abdürreşid Dönemi," 167-168.

⁶⁶ İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't-Tarih: İslam Tarihi*, IX, 421-442; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ (Mülûk-i Gazneviyye)*, 150-153; Kazvinî, *Târih-i Güzide*, 320; el-Cûzcânî, *Tabâkat-ı Nâsırî*, 42; Vural Öntürk, "Târih-i Sistân Adlı Eserin Tercüme ve Tanıtımı," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2016), 329-330; Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, 82-83; Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, I, 206-207; Zeki, "Sultan Abdürreşid Dönemi," 169-171.

⁶⁷ el-Cûzcânî, *Tabâkat-ı Nâsırî*, 42-43; Zeki, "Sultan Abdürreşid Dönemi," 169.

⁶⁸ İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't-Tarih: İslam Tarihi*, IX, 442-443; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ (Mülûk-i Gazneviyye)*, 152-155; el-Cûzcânî, *Tabâkat-ı Nâsırî*, 43-44; Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, 82-83; Zeki, "Sultan Abdürreşid Dönemi," 171-173.

Bey ise Gaznelilerin taht değişiminden kaynaklanan bu istikrarsız durumdan faydalanmak üzere Gazne'ye doğru bir sefere çıktı, ancak o da Emir Hırhız tarafından mağlup edildi.⁶⁹

Sultan Ferruhzad taht üzerindeki otoritesini sağlama alınca, Horasan üzerine büyük bir sefer tertip etti. Bu sırada Selçukluların Horasan valisi olan Emir Külsarığ, Sultan Ferruhzad'ın kendileri üzerine geldiğini duyunca Horasan'dan ordu topladı ve Sultan Ferruhzad'ın karşısına çıktı. Ancak vuku bulan savaşta Emir Külsarığ mağlup oldu ve pek çok önemli devlet adamıyla birlikte esir düştü. Alp Arslan Selçukluların aldığı bu yenilgi haberini duyunca oldukça sinirlendi ve Çağrı Bey'den izin alarak Horasan'daki Gazneli ordusu üzerine saldırdı. Akabinde vuku bulan savaşta, Alp Arslan Gaznelileri mağlup etti ve pek çok önemli kişiyi esir aldı. Bu gelişme üzerine Sultan Ferruhzad ise esir aldığı Selçukluları serbest bırakmak zorunda kaldı.⁷⁰

Görüldüğü üzere tahta yeni çıkan Sultan Ferruhzad artık bir Gazneli devlet politikası haline gelen Horasan'ı geri alma umudunu sürdürmüştür. Bu suretle ilk olarak başarılı bir hamleyle Emir Külsarığ'ı esir almayı başarsa da daha sonra Alp Arslan tarafından mağlup edilmekten kurtulamamıştır. Alp Arslan bu hadisede sayesinde, daha önce Tuğrul'a mağlup olarak kaybettiği prestijini Sultan Ferruhzad'ı mağlup ederek yeniden tesis etmiştir. Kaynaklarımızın aktardıklarından Sultan Ferruhzad'ın tahtta bulunduğu süreçte (443-451/1052-1059) Selçuklu ve Gazneli çatışmalarının devam ettiği, Selçukluların Büst şehri sınırına kadar ilerlediği, ancak daha sonrasında Gazneliler tarafından mağlubiyete uğratıldıkları görülmektedir.⁷¹

Safer 451/Mart-Nisan 1059 tarihine gelindiğinde Sultan Ferruhzad hayatını kaybetmiş ve yerine kardeşi İbrahim tahta çıkmıştır. Sultan İbrahim tahta çıktığında seleflerine göre Selçuklu ve Horasan bölgesi üzerinde farklı bir politika izleme yoluna gitmiştir. Zira Dandanakan mağlubiyetinden (431/1040) sonra sırasıyla Sultan Mevdud, Sultan Abdürreşid ve Sultan Ferruhzad Horasan bölgesini Selçuklulardan geri almak için sayısız girişimde bulunmuş ancak başarısız olmuştur. Bu nedenle Sultan İbrahim, artık Gaznelilerin Horasan bölgesini tekrardan ele geçiremeyeceğine, bu süreçte boş yere insanların öldüğüne ve şehirlerin yağmalandığına kanaat getirerek, Selçuklularla barış politikası izlemeye karar vermiştir. Selçuklular da aynı şekilde artık Gazneli topraklarında daha fazla ilerleyebilmenin oldukça güç olduğuna kanaat getirerek, bu konuya aynı şekilde yaklaşmışlardır. Bu suretle 451/1059 tarihinde ünlü tarihçi Ebu'l-Fazl Beyhakî'nin kaleme aldığı bir anlaşmayla, yaklaşık yirmi sene boyunca savaşmış ancak açık bir şekilde birbirlerine üstünlük sağlayamamış iki büyük Türk devleti arasında barış tesis edilmiştir.⁷²

6. İbrahim Yınal İsyanı ve Çağrı Bey'in Vefatı

Bir Selçuklu şehzadesi olan İbrahim Yınal, Yusuf Yınal'ın oğlu ve Tuğrul Bey'in anne tarafından kardeşidir. Hemedan ve el-Cibâl bölgesini teslim etmek istemediği için 441/1049-1050 tarihinde isyan etmiş, ancak başarısız olduktan sonra Tuğrul Bey tarafından affedilmiştir.⁷³ Daha sonraları ise İbrahim Yınal'a Musul'un kontrolü verilmiş, ancak İbrahim Yınal burada da pek rahat durmayarak 450/1058 tarihinde Musul'dan ayrılarak el-Cibal bölgesine doğru yönelmiştir. Tuğrul Bey, İbrahim Yınal'ın bu hareketini isyan olarak nitelendirerek, bir mektup göndermiş ve yanına gelmesini istemiştir. İbrahim Yınal Tuğrul Bey'in bu emrine itaat ederek Bağdat'a gelmişse de bu sürede Musul'u başı boş bıraktığı için Aslan Besâsîrî burayı işgal etmiştir.

Bu süreçte Tuğrul Bey, Nevruz sebebiyle askerlerini dağıtmıştı ve yanında yalnızca iki bin süvarisi bulunmaktaydı. Bu yüzden yanına İbrahim Yınal'ı da alarak Musul üzerine yürüdü, ancak Besasiri çoktan buradan ayrılmıştı. Bunu gören Tuğrul Bey, Besasiri'nin peşinden Nusaybin'e doğru yöneldi,

⁶⁹ İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't-Tarih: İslam Tarihi*, IX, 443; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ (Mülûk-i Gazneviyye)*, 155; Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, 83; Zeki, "Sultan Abdürreşid Dönemi," 173-174.

⁷⁰ İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't-Tarih: İslam Tarihi*, IX, 443; el-Hüseynî, *Ahbâr üd-Devlet is-Selçukîyye*, 20; Ahmed b. Mahmûd, *Selçuk-Nâme*, I, 48-49; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ (Mülûk-i Gazneviyye)*, 155-156; Zeki, "Sultan Abdürreşid Dönemi," 174.

⁷¹ el-Hüseynî, *Ahbâr üd-Devlet is-Selçukîyye*, 11; Ahmed b. Mahmûd, *Selçuk-Nâme*, I, 34.

⁷² İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't-Tarih: İslam Tarihi*, X, 25-26; el-Hüseynî, *Ahbâr üd-Devlet is-Selçukîyye*, 20; el-Cüzcânî, *Tabâkat-ı Nâsırî*, 44-46; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ (Mülûk-i Gazneviyye)*, 156-157; Ahmed b. Mahmûd bu anlaşmanın Sultan Ferruhzad döneminde gerçekleştiğini zikretmektedir, bk. Ahmed b. Mahmûd, *Selçuk-Nâme*, I, 34.

⁷³ Cihan Piyadeoğlu, "Selçuklu Hanedanının Önemli Bir Mensubu: İbrahim Yınal", *Türkiyat Mecmuası* 23, S. 2 (Aralık 2013): 132.

ancak İbrahim Yinal ise kendisinden ayrılarak Hemedan'a yöneldi. İbrahim Yinal'ın bu hareketi neticesiyle Tuğrul Bey de Besasiri'nin peşini bırakıp, İbrahim Yinal'ın peşinden gitmek zorunda kaldı. Ancak zikrettiğimiz gibi Tuğrul Bey askerlerini dağıttığı için sayı olarak İbrahim Yinal'dan oldukça gerideydi. Ayrıca İbrahim Yinal'a yeğenleri Ahmet ve Muhammed'den büyük bir orduyla destek de gelmişti. Arada çok büyük bir asker farkı olduğundan dolayı Tuğrul Bey Rey'e doğru çekilmek zorunda kaldı. Akabinde yeğenleri Kavurd, Yakuti ve Alp Arslan'a kendisine yardım etmeleri için mektup yollayınca, yeğenleri oldukça çok sayıda askerle Tuğrul Bey'e yardıma geldi. Akabinde bu iki Selçuklu ordusunun Rey yakınlarında karşılaşmasıyla vuku bulan savaşta, Tuğrul Bey İbrahim Yinal'ı mağlup etmeyi başardı. Zikrettiğimiz gibi Tuğrul Bey İbrahim Yinal'ı ilk isyanında bağışlamıştı, ancak bu sefer onun isyanı yüzünden Abbasi halifesi esir düşmüştü. Bu nedenle İbrahim Yinal ve yeğenleri 9 Cemâziyelevvel 451/23 Temmuz 1059 tarihinde yay girişile boğularak idam edildiler.⁷⁴

Görüldüğü üzere, Tuğrul Bey İbrahim Yinal'ın isyanı karşısında hazırlıksız yakalanmış ve Çağrı Bey'in oğullarından, yani yeğenlerinden yardım istemek zorunda kalmıştır. Bu suretle Kavurd, Yakuti ve Alp Arslan amcalarının yardımına yetişmişler ve savaşın kazanılmasını sağlamışlardır. Bu zaferin olağan olarak Tuğrul Bey'in lehine olduğu gibi, Çağrı Bey'in oğullarının da lehine olduğu anlaşılmaktadır. Zira bu isyanın bastırılmasıyla taht Yınallılara geçmemiş ve Mikailoğullarında kalmaya devam etmiştir. Yani Kavurd, Yakuti ve Alp Arslan, Tuğrul Bey için savaşırken, bir nevi aslında kendi hâkimiyetlerinin tesisi için de savaşmıştır.⁷⁵

İbrahim Yinal İsyani'nin bastırıldığı tarihlerde, yani 451/1059 yılının ortalarında Çağrı Bey Horasan'da hayatını kaybetmiştir. Bu suretle Çağrı Bey'in veliahdı olarak Alp Arslan, İbrahim Yinal İsyani bastırıldıktan sonra Horasan'a dönerek Çağrı Bey'in yerine bu bölgenin meliki olmuştur.⁷⁶ Bu suretle Tuğrul Bey'den sonra Büyük Selçuklu Devleti'ndeki en yüksek mevkie ulaşmış olan Alp Arslan taht için en güçlü aday haline gelmişse de, Tuğrul Bey ölümüne yakın sürelerde Horasan Meliki Alp Arslan'dan ziyade Çağrı Bey'in küçük oğullarından Süleyman'ı veliaht ilan etmiştir.

Tuğrul Bey'in Süleyman'ı veliaht ilan etmesindeki en büyük etken Vezir Amîd'ül-mülk Kündürî ve Süleyman'ın annesidir. Zira Çağrı Bey'in ölümünün akabinde Süleyman'ın annesi, levirat geleneğine uygun şekilde Tuğrul Bey'le evlenmişti. Vezir Amîd'ül-mülk Kündürî ise, Tuğrul Bey'den sonra tahta Süleyman'ı geçirerek nüfuzunu artırmak ve devleti bizzat yönetmek istemekteydi. Bu kişilerin etkisiyle Tuğrul Bey Süleyman'ı veliaht ilan etmişse de bazı Selçuklu kumandanları gibi Alp Arslan da bu kararı asla kabul etmemiştir.⁷⁷ Nitekim Tuğrul Bey'in 455/1063 tarihinde hayatını kaybetmesi ve bunun üzerine Vezir Kündürî'nin de Süleyman'ı tahta çıkartmasıyla Büyük Selçuklu Devleti'nde bir iktidar mücadelesi baş göstermiştir. Bu mücadelede Horasan Meliki Alp Arslan, Süleyman'ın haricinde Arslan Yabgu'nun oğlu Kutalmış ve Çağrı Bey'in en büyük oğlu olan Kirman Hâkimi Kavurd gibi önemli şahsiyetlerin arasından muzaffer bir şekilde, Büyük Selçuklu Devleti'nin ikinci hükümdarı olmayı başarmıştır.⁷⁸

SONUÇ

Tarihte büyük başarılar göstermiş şahsiyetlerin ekseriyetinin gençlik veya şehzadelik dönemlerinde elde etmiş oldukları ciddi tecrübeler bulunduğu gibi, 2 Muharrem 421/10 Ocak 1030 tarihinde dünyaya gelen ve Türk tarihinde oldukça müstesna bir yere sahip olan Alp Arslan'ın da bu tecrübelere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Zira ilk olarak Alp Arslan, Dandanakan gibi savaşlarda büyük askeri başarılar göstermiş olan Çağrı Bey'in oğludur ve bu suretle çocukken babasının yanında bulunduğu sürelerde ondan büyük tecrübeler edinmiştir. Alp Arslan'ın çocukluğunda oldukça büyük etkisi olan diğer kişi ise

⁷⁴ İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't-Tarih: İslam Tarihi*, IX, 488-489; el-Hüseynî, *Ahbâr üd-Devlet is-Selçukîyye*, 13-14; Ahmed b. Mahmûd, *Selçuk-Nâme*, I, 39-41; el-Bündârî, *Zubdetü'n-nusra ve Nuhbetü'l-'usra: Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, 12-14; Piyadeoğlu, "Selçuklu Hanedanının Önemli Bir Mensubu," 134-137.

⁷⁵ Piyadeoğlu, *Sultan Alp Arslan Fethin Babası*, 43.

⁷⁶ İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't-Tarih: İslam Tarihi*, X, 26; el-Cûzânî, *Tabâkat-ı Nâsiri*, 73; Osman Gazi Özgüdenli, "Selçuklu Paraları Işığında Çağrı Bey'in Ölüm Tarihi Meselesi", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 23, S. 35 (Mayıs 2004): 166.

⁷⁷ Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, III, 9; Piyadeoğlu, *Sultan Alp Arslan Fethin Babası*, 57; İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't-Tarih: İslam Tarihi*, X, 43-44; el-Bündârî, *Zubdetü'n-nusra ve Nuhbetü'l-'usra: Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, 12-14.

⁷⁸ Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, III, 8-11; Piyadeoğlu, *Sultan Alp Arslan Fethin Babası*, 54-64; Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, 147-150.

şüphesiz Tuğrul Bey'dir. Zira Dandanakan Savaşı'na (431/1040) kadar Tuğrul ve Çağrı Bey büyük ölçüde birlikte hareket ettiği için dolaylı olarak Alp Arslan da çocukluk döneminde çoğu zaman amcası Tuğrul Bey'in yanında bulunmuştur. Literatürdeki bilgilerin aksine kaynakların ışığında edindiğimiz bilgilere göre⁷⁹, Tuğrul Bey bu süreçte Alp Arslan'da bir potansiyel görmüş ve Dandanakan Savaşı'ndan sonra toplanan Merv Kurultayı'nın (431/1040) akabinde daha 10 yaşında olmasına rağmen Alp Arslan'ı hizmetine alarak yanında götürmüştür.

Alp Arslan yaklaşık 3 sene bulunmuş olduğu bu vazifede önemli ve karışık devlet işlerinde dahi söz sahibi olabilecek bir mevkie yükselmiş ve onda görülen potansiyelin sebepsiz olmadığını ispat etmiştir. Nitekim Horasan Meliki Çağrı Bey 435/1043 tarihinde hastalanarak yatağa düştüğünde, hâlihazırda Tuğrul Bey'in yanında rüşünü ispat etmiş olan oğlunu yanına çağırarak veliahdı ilan etmiştir. Ayrıca Çağrı Bey, aynı tarihte Gazneli Sultanı Mevdud'un Horasan'a ordu göndermesi üzerine Alp Arslan'ı ordunun başına da geçirmiştir. Çağrı Bey'in gerçekleştirmiş olduğu bu hamle, Alp Arslan'a ne kadar güvendiğinin ve onun ne kadar büyük bir potansiyele sahip olduğunun sarıh bir kanıtıdır. Zira Çağrı Bey, Sultan Mevdud'un saldırısı karşısında Selçuklu ordusunun başına hâcibini veya bir emiri getirebilecekken, veliahdı Alp Arslan'ı getirerek oldukça büyük bir risk almıştır. Bu risk oldukça ciddi görünmektedir, zira Alp Arslan'ın yaşından dolayı alabileceği acemice bir karar Büyük Selçuklu Devleti'nin Horasan hâkimiyetini tehlikeye sokabilirdi. Nitekim Alp Arslan 13 yaşında olmasına rağmen bu hadisede, Gazneli ordusunu mağlubiyete uğratarak büyük bir askeri tecrübe elde etmiş ve kendisine duyulan güvenin boşa olmadığını bir kez daha kanıtlamıştır.

Alp Arslan'ın bu büyük başarısı karşısında Çağrı Bey, onu Büyük Selçuklu Devleti'nin doğu sınırının koruyucusu ilan etmiştir. Ona tevcih edilen bu vazifede Alp Arslan, ciddi askeri ve idari tecrübeler edinmiş ve özellikle Karahanlılar ve Gaznelilerle girmiş olduğu mücadelelerde oldukça başarılı olmuştur. Özellikle bu dönemde Karahanlı Hükümdarını mağlup ederek barışa zorladıktan sonra Cemâziyelevvel 442/Eylül-Ekim 1050 tarihinde, Alp Arslan'ın Tuğrul Bey dâhil hiç kimsenin haberi olmaksızın Büveyhilerin elindeki Fesâ şehrine yönelik bir sefer gerçekleştirmesi oldukça manidardır. Zira bu seferden Tuğrul Bey dâhil olmak üzere hiç kimsenin haberinin olmaması, Alp Arslan'ın gerektiğinde risk almaktan çekinmeyen gözü kara bir karaktere sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca gerçekleştirmiş olduğu bu seferde Büyük Selçuklu Devleti'nde yaşanan gelişmeleri yakinen takip ettiğini ve artık gözünün bulunduğu mevkiden daha yukarıda olduğunu da göstermiştir. Nitekim Alp Arslan, ilk olarak Çağrı Bey'in 451/1059 yılında hayatını kaybetmesiyle onun veliahdı olarak Horasan meliki olmuş, akabinde Tuğrul Bey'in 455/1063 yılında hayatını kaybetmesiyle Kutalmış ve Kavurd gibi önemli şahsiyetlerin arasından Büyük Selçuklu Devleti'nin tahtına çıkmayı başarmıştır.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Mahmûd. *Selçuk-Nâme*. C. I. haz. Erdoğan Merçil. İstanbul: Kervan Kitapçılık, 1977.
- Akyol, Edip. "Selçukluların Hilafet'le İlk Teması ve Büveyhiler'le İlişkileri". *İSTEM*, S. 19 (Aralık 2012), 237-252.
- Bayur, Yusuf Hikmet. *Hindistan Tarihi*. C. I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987.
- Çalışkan, Mehmet. "*El-Hüseyni el-Yezdi'nin el-Urâza fi'l-Hikâyeti's-Selcûkiyye adlı Farsça Eserinin Türkçe Tercümesi*." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Marmara Üniversitesi, 2019.
- Deniz, Ahu. "*Habîbü's Siyer Adlı Eserin Selçuklular ile İlgili Kısmının Çeviri ve Değerlendirilmesi*." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Ankara Üniversitesi, 2016.
- el-Bündârî. *Zubdetü'n-nusra ve Nuhbetü'l-usra: Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*. çev. Kıvameddin Burslan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1943.

⁷⁹ Cihan Piyadeoğlu, Merv Kurultayının akabinde devletin doğu sınırında bir yardımcıya ihtiyaç duyduğu için Çağrı Bey'in Alp Arslan'ı yanında tuttuğunu ileri sürmektedir, bk. Piyadeoğlu, *Sultan Alp Arslan Fethin Babası*, 30. Mehmet Şimşir ise Çağrı Bey'in oğullarını farklı bölgelere görevlendirirken Alp Arslan'ı bizzat yetiştirmek için yanında tuttuğunu ileri sürmektedir, bk. Şimşir, *Sultan Alp Arslan*, 14. Araştırmacıların ileri sürdükleri bu iddialara karşın, çalışmamızda kaynakların ışığında edindiğimiz sonuçlara göre bu iddianın yanlış olduğu ve Alp Arslan'ın Merv Kurultayı'ndan sonra Tuğrul Bey'in hizmetine girdiği görülmektedir.

- el-Cûzcânî. *Tabâkat-ı Nâsirî*. terc. Erkan Göksü. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020.
- el-Hüseynî. *Ahbâr üd-Devlet is-Selçukiyye*. terc. Necati Lügal. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1943.
- er-Râvendî. *Râhat-Üs-Sudûr ve Âyet-Üs-Sürûr*. çev. Ahmed Ateş. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020.
- Gök, Halil İbrahim. "İbn Hallikân'da Selçuklu Biyografileri-II". *Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 16 (Aralık 2006): 49-58.
- Göksu, Erkan. *Selçuklular Muhteşem Çağın Mütevazi Çocukları*. İstanbul: Kronik Kitap, 2019.
- Hudûdü'l Âlem Mine'l-Meşrik İle'l-Magrib*. çev. Abdullah Duman ve Murat Ağarı. İstanbul: Ayışığıkitapları, 2020.
- İbn Havkal. *10. Asırda İslâm Coğrafyası: Sûrat El-Arz*. terc. Ramazan Şeşen. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2014.
- İbnü'l-Adîm. *Bugyetü't-taleb fi târihi Haleb: Biyografilerle Selçuklular Tarihi*. çev. Ali Sevim. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1982.
- İbnü'l-Esîr. *El-Kâmil Fi't-Tarih: İslam Tarihi*. C. IX-X. çev. Abdülkerim Özyayın. İstanbul: Bahar Yayınları, 1991.
- İnalçık, Halil, "Mehmed II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 28, TDV Yayınları, Ankara 2003, 395-407.
- Kaçkın, Bülent. *Selçuklu Hatunları*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2017.
- Kafalı, Mustafa, "Cengiz Han", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 7, TDV Yayınları, İstanbul 1993, 367-369.
- Kafesoğlu, İbrahim, "Alparslan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 2, TDV Yayınları, İstanbul 1989, 526-530.
- Kazvinî. *Târih-i Güzide*. çev. Mürsel Öztürk. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018.
- Kesik, Muharrem. *Malazgirt'in Kahraman Kumandanı Sultan Alp Arslan*. İstanbul: Okçular Vakfı Yayınları, 2021.
- Köymen, Mehmet Altay. *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*. C. I-III. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2021.
- Merçil, Erdoğan. *Gazneliler Devleti Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007.
- Merçil, Erdoğan. *Kirmân Selçukluları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.
- Mîrhând. *Ravzatu's-Safâ (Tabaka-i Selçûkiyye)*. terc. Erkan Göksu. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015.
- Mîrhând. *Ravzatu's-Safâ (Mülûk-i Gazneviyye)*. terc. Erkan Göksu. İstanbul: Kronik Kitap, 2021.
- Öntürk, Vural. "Târih-i Sistân Adlı Eserin Tercüme ve Tanıtımı." Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi., Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2016.
- Özbek, Süleyman. "Siyâsetnâmelerdeki Hükümdar Özellikleri Açısından Sultan Alp Arslan". *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi* 5, S. 2 (Aralık 2021): 53-76.
- Özgüdenli, Osman Gazi. "Selçuklu Paraları Işığında Çağrı Bey'in Ölüm Tarihi Meselesi". *Tarih Araştırmaları Dergisi* 23, S. 35 (Mayıs 2004): 155-170.
- Özgüdenli, Osman Gazi, "Zahîrüddîn-i Nîşâbü'rî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 44, TDV Yayınları, İstanbul 2013, 102-103.
- Özkuzugüdenli, Bülent. "Hasan-ı Yezdi'nin Câmî'u't-Tevârîh-i Hasenî İsimli Eserinin Selçuklular Kısmı." Yayımlanmamış Doktora Tezi., Marmara Üniversitesi, 2014.

- Piyadeoğlu, Cihan. “Selçuklu Hanedanının Önemli Bir Mensubu: İbrahim Yınal”. *Türkiyat Mecmuası* 23, S. 2 (Aralık 2013): 117-143.
- Piyadeoğlu, Cihan. *Çağrı Bey Selçuklular'ın Kuruluş Hikâyesi*. İstanbul: Kronik Kitap, 2020.
- Piyadeoğlu, Cihan. *Sultan Alp Arslan Fethin Babası*. İstanbul: Kronik Kitap, 2022.
- Reşidü'd-din Fazlullâh. *Cami'ü't-Tevârih Selçuklu Devleti*. çev. Erkan Göksu ve H. Hüseyin Güneş. İstanbul: Selenge Yayınları, 2010.
- Şebânkâreî. *Mecma'u'l-Ensâb (Hânedanlar Târîhi)*. terc. Fahri Unan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2021.
- Sevim, Ali, “Garsünni'me”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 13, TDV Yayınları, İstanbul 1996, 386-387.
- Sevim, Ali, ve Erdoğan Merçil. *Selçuklu Devletleri Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.
- Şeşen, Ramazan. “Alparslan'ın Hayatı ile İlgili Arapça Kaynaklar”. *Türkiyat Mecmuası* 17, (Aralık 2010): 101-112.
- Şimşir, Mehmet. *Sultan Alp Arslan*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları, 2021.
- Solmaz, Sefer. “Selçuklu Tarihinin Kronoloji Problemlerine Bir Örnek: Selçuk Bey'in Cend'e Göç Tarihi Meselesi”. *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmaları Dergisi*, S. 22 (Ekim 2019): 345-363.
- Turan, Osman. *Selçuklular Târîhi ve Türk-İslâm Medeniyeti*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2009.
- Zahîru'd-Dîn Nişâbü'rî. *Selçuknâme*. terc. Ayşe Gül Fidan. İstanbul: Kopernik Kitap, 2018.
- Zeki, İzzetullah. “Sultan Abdürreşid Dönemi Gazneli Devleti'ndeki Olayların Temel Kaynaklara Yansıması”. *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. 10 (Temmuz 2019): 161-78.